

**NAROD
I PRAVDA**

PROGRAM STRANKE

2018 – 2022. godina

August / kolovoz 2018. godine

Sadržaj

Uvod.....	3
Borba protiv korupcije.....	4
Prevenција korupcije.....	5
Suzbijanje korupcije.....	6
Razvijanje javne svijesti o štetnosti korupcije.....	7
Koordinacija i praćenje.....	8
Obrazovanje i nauka.....	9
Javne finansije.....	12
Javna uprava.....	15
Boračka pitanja.....	17
Kanton Sarajevo – Zakon o dopunskim pravima boraca.....	18
Privreda.....	19
Turizam.....	22
Prirodna bogatstva i okoliš.....	24
Pravosuđe, sigurnost i pravda.....	26
Saobraćaj transport i komunikacije BiH i EU.....	31
Zdravstvo.....	37
Socijalna politika.....	39
Sport.....	41
Kultura.....	43
Međunarodna i regionalna politika.....	45

• Uvod

Narod i pravda svojim djelovanjem namjerava ispuniti ključni cilj – vratiti prava narodu i građanima.

Ta prava trenutno najčešće zloupotrebljavaju i iskorištavaju političke partije i njihovi pojedinačni eksponenti u ličnom interesu, pri tome potpuno zanemarujući općedruštveni interes svih Bosanaca i Hercegovaca.

Kako ćemo to postići? Obavezivanjem izabраниh dužnosnika da prvenstveno odgovaraju narodu i građanima koji su ih birali.

Naše aktivnosti će biti usmjerene na izgradnju Bosne i Hercegovine kao demokratske države sa svim njenim ravnopravnim narodima i građanima, poštivanjem osnovnih ljudskih prava bez obzira na vjersku, etničku, rasnu ili bilo koju drugu opredijeljenost i porijeklo.

Naročito ćemo se boriti za slobodu riječi i vjerskih uvjerenja.

Sva naša nastojanja biće usmjerena na izgradnju Bosne i Hercegovine:

- koja će biti mjesto najkvalitetnijeg života za sve njene građane,
- koja će biti poželjna i sigurna destinacija za investitore i turiste iz cijelog svijeta,
- koja će biti ravnopravna i poželjna članica u evroatlantskim integracijama.

Programska orijentacija predstavlja način rješavanja općih naznaka životno najbitnijih tema svakog stanovnika naše zemlje. Svaka oblast, kao što su ekonomija, obrazovanje, socijalna zaštita, ekologija, nove tehnologije, kultura, sport, međunarodna politika i druge, sa posebnim akcentom na borbu protiv korupcije kao našim gorućim problemom i preprekom daljem razvoju, su posebno i dodatno izrađene, te prilagođene u pojedinačnim i odvojenim programima, sa jasno postavljenim ciljevima koji pokazuju pravac našeg budućeg političkog djelovanja. Ona počiva na univerzalnim vrijednostima pravde, slobode, jednakosti, poštivanja ljudskih prava i solidarnosti, jer želimo Bosnu i Hercegovinu izgrađenu kao suverenu, jedinstvenu, nedjeljivu i demokratsku državu integriranu u Evropsku uniju i NATO sa kontinuiranim ekonomsko-socijalnim napretkom.

Pozitivne poruke koje je naša zemlja napokon dobila iz Brisela, pružena ruka Evropske unije kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, odgovori na Upitnik Evropske komisije pozitivan su aspekt i mogućnost da, koristeći se tim prilikama, ekonomiju naše zemlje pokrenemo u pozitivnom pravcu.

• Borba protiv korupcije

Zašto ističemo da borba protiv korupcije treba da bude u prvom planu svih političkih i društvenih pozitivnih trendova i programa?

Zato što je korupcija prisutna u različitim oblicima u gotovo svim segmentima društveno-političkog života, vjerovatno osnovna prepreka i prijetnja demokratskom, ekonomskom i uopće društvenom napretku; narušava ugled i legitimitet organa i institucija vlasti, izaziva nepovjerenje građana u institucije i organe državne uprave, ugrožava i narušava sigurnost i stabilnost društva zato što u konačnici degradira kvalitet svakodnevnog života građana u svim segmentima.

Efikasna i efektivna borba protiv korupcije stvorit će uvjete neophodne za dalji razvoj ostalih društvenih segmenata.

Posljedice korupcije građani Bosne i Hercegovine osjećaju “na svojoj koži” gotovo svakodnevno, a to pokazuju i mnoga istraživanja, sprovedena od strane međunarodnih institucija, koja dokazuju negativan i štetan efekat korupcije na razvoj našeg društva. Istraživanje koje je sprovedla Svjetska Banka za 2018. godinu, prema zbirnom indeksu lakhoće poslovanja, Bosnu i Hercegovinu postavlja ispod regionalnog prosjeka (Evropa i Centralna Azija), a nalazi se na 86. poziciji (od 190 analiziranih zemalja), što je lošije od zemalja u okruženju, pa i šire (Albanija, Češka, Grčka, Kosovo), čemu naročito doprinosi loš rejting u segmentu početka poslovanja (Bosna i Hercegovina je na 175. mjestu – na samom kraju liste). Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2017-2018. Svjetskoga ekonomskog foruma pokazuje da je Bosna i Hercegovina na 103. mjestu od 137 zemalja (što se posebno odnosi na kvalitet javnih institucija, efikasnost tržišta roba i inovacije). Kao glavni faktor narušavanja pozitivnih uvjeta za poslovanje u BiH navodi se korupcija ali i neefikasna državna administracija, što dalje utječe na nizak nivo konkurentnosti ekonomije.

Već dugi niz godina korupcija je glavna tema na domaćoj političkoj, društvenoj i drugoj sceni, a kroz slične izazove prolaze društva u regiji i svijetu. Iako je borba protiv korupcije stalan proces i to proces koji ima za cilj pojavu korupcije svesti na najmanju moguću mjeru, ipak se mogu izdvojiti rješenja i prakse koja su donijela pozitivne rezultate u društvima u kojima su adekvatno primijenjena. U BiH su već pokrenuti trendovi i procesi efikasne i efektivne borbe protiv korupcije, koji su, iako postoje tek odnedavno i raspolažu veoma skromnim resursima, ipak prepoznati i od međunarodnih institucija, a koje ćemo mi nastojati ojačati i podržati kao pionire u sistemskoj borbi protiv korupcije u našoj zemlji. Sistemski pristup u borbi protiv korupcije, što je pokazala praksa uspješnih aktera na ovom polju, podrazumijeva širok spektar aktivnosti i subjekata, ali može se sažeti u četiri podjednako važna osnovna segmenta: prevencija korupcije, suzbijanje korupcije, razvijanje svijesti o štetnosti korupcije i saradnja sa civilnim društvom, te koordinacija i praćenje antikorupcijskih aktivnosti.

• **Prevenција korupcije**

Negativnu i štetnu pojavu, kao što je korupcija, najefikasnije je spriječiti, a to se odnosi na stvaranje ambijenta u kojem je mogućnost manifestiranja ove pojave svedena na minimum. Tako će naš zadatak u ovom smislu biti izgradnja i jačanje sistema integriteta, odgovornosti i transparentnosti u radu državnih institucija i javnog sektora svih nivoa vlasti u BiH, što ćemo prvenstveno provoditi u kontinuitetu kroz:

- Jačanje normativnog okvira za borbu protiv korupcije, njegovu sinhronizaciju sa međunarodnim standardima i usklađivanje na svim nivoima vlasti u BiH;
- Jačanje kapaciteta tijela za borbu protiv korupcije u BiH, uspostava tih tijela na svim nivoima vlasti u BiH gdje to nije učinjeno, te jačanje saradnje i koordinacije tih tijela;
- Proces finansiranja političkih stranaka učiniti transparentnim, uz obavezu da političke partije prijavljuju donacije i finansijske i nefinansijske prirode;
- Sistemsku procjenu i unapređenje integriteta u javnom sektoru – razvijanje kulture integriteta i etičnosti, sinhronizacija metodologije za izradu i provođenje planova za borbu protiv korupcije i uspostavljanje zakonske obaveze za izradu planova integriteta za sve javne institucije svih nivoa vlasti u BiH;
- Insistiranje na transparentnosti u radu javnih institucija – promoviranje i jačanje mehanizama Zakona o slobodi pristupa informacijama, kao i osiguranje dostupnosti informacija koje javne institucije koriste u svom radu ili koje su od značaja za građane;
- Transparentno, racionalno, odgovorno i efikasno provođenje procesa javnih nabavki – osigurati dosljedno slijeđenje propisanih procedura javnih nabavki, te uspostava *online* baza podataka o javnim nabavkama, kako bi javnost i nadležne institucije na ovaj način imali uvid u provedene javne nabavke;
- Razvoj mehanizama za sprečavanje sukoba interesa i insistiranje na zaštiti javnog interesa – uspostava adekvatnih *online* baza podataka o imenovanim licima u javnim institucijama kao i adekvatnih procedura za provjeru i postupanje u slučaju eventualnih sukoba interesa;
- Efektivno i pravedno zapošljavanje u javnim institucijama – svesti na najmanju moguću mjeru pojavu zapošljavanja, ocjene rada i napredovanja u službi na osnovu stranačkog ili drugog opredjeljenja, porijekla, ličnih ili porodičnih veza, a sadržaje o prevenciji i borbi protiv korupcije kao i o sukobu interesa, ugraditi u procedure zapošljavanja u državne institucije;

- Jačanje mehanizama interne kontrole i revizije – jačanje zakonskih pretpostavki za poziciju i djelovanje internih revizora, kao i jačanje sistema finansijskog upravljanja i kontrole;
- Procese dodjele budžetskih sredstava poboljšati efektivnijim procedurama i učiniti transparentnim – obezbijediti dosljedno provođenje propisa koji se odnose na ovu oblast, te uspostaviti *online* baze podataka o dodijeljenim i provedenim transferima budžetskih sredstava (finansiranje/sufinansiranje nevladinih organizacija, poticaji, grantovi).

• **Suzbijanje korupcije**

Sinteza preventivnih i represivnih napora je prioritet i imperativ systemske borbe protiv korupcije. Bez obzira na stranačku ili bilo koju drugu pripadnost i opredjeljenje počinioca, odgovor društva i državnih institucija na korupciju i zloupotrebe mora biti jasan – korupcija se ne isplati. Međutim, korupcija je često rezultat neadekvatnog sistema kontrola i nadzora, kako javnog tako i privatnog sektora, a potrebno je osnažiti i saradnju policije i tužilaštva po ovom pitanju. U ovom smislu neophodno je unaprijediti i ojačati organe koji suzbijaju korupciju i kontinuirano provoditi aktivnosti u čijem su fokusu:

- Uspostava adekvatnih mehanizama za prijavu korupcije, praćenje postupanja po prijavama i podsticanje građana na aktivan pristup u borbi protiv korupcije;
- Uspostava efikasne saradnje i koordinacije između institucija u BiH u otkrivanju, dokazivanju i procesuiranju koruptivnih djela;
- Specijalizacija i obuka pravosudnih i organa za provođenje zakona u BiH, te svih institucija sa antikorupcijskim nadležnostima;
- Efektivnija kaznena politika, prije svega kroz analizu i praćenje efektivnosti disciplinskih postupaka i disciplinskih mjera za povrede službene dužnosti sa obilježjima korupcije, kako bi se mogle predložiti adekvatne izmjene pravnog okvira, te zaštita državnih službenika – prijavitelja korupcije;
- Jačanje policijskih resursa u kadrovskom, materijalnom i tehničkom smislu, kao i provođenje obuke u oblasti istraživanja korupcije i oduzimanja nelegalno stečene imovine;
- Analiza potreba inspekcijskih organa, kako bi se mogao intenzivirati njihov rad.

• **Razvijanje javne svijesti o štetnosti korupcije**

Prethodna dva segmenta borbe protiv korupcije ne mogu biti uspješni ukoliko nije dovoljno razvijena javna svijest o štetnosti i posljedicama korupcije kao i neophodnosti aktivnog učešća cjelokupnog društva u borbi protiv korupcije. Mentalitet našeg društva je potrebno mijenjati u pozitivnom smislu i ljudi moraju biti veoma svjesni razarajućih posljedica koje stvaraju korupcija i nezdrav odnos prema javnom interesu. Građane je potrebno upoznati i stalno podsjećati na opasnosti od korupcije, o svim njenim pojavnim oblicima, uzrocima, posljedicama, ali i inicijativama državnih institucija u borbi protiv korupcije, kao i efektima tih inicijativa. Nadalje, građani moraju biti podstaknuti da uzmu aktivno učešće u borbi protiv ove štetne pojave, te da imaju povjerenje u državne organe da njihov doprinos neće biti uzaludan. Također, uposlone u javnom sektoru neophodno je stalno educirati o pojmu i posljedicama korupcije, mehanizmima prijave, njihovom postupanju i pravima kod utvrđivanja odgovornosti, njihovoj zaštiti u slučaju da prijave korupciju itd.

Zaštita javnog interesa je usko povezana sa borbom protiv korupcije, pa je i u tom smislu imperativ stvaranje percepcije kod građana, a posebno onih zaposlenih u javnom sektoru, da javno dobro nije “ničije”, već da je ono “naše i svih nas”. Kao društvo jedino možemo napredovati onda kada shvatimo da je javni interes i javno dobro iznad našeg privatnog interesa. Ljudi koji obavljaju javnu funkciju u javnom interesu moraju biti svjesni da su prihvatanjem te funkcije prihvatili i da svoj privatni interes neće stavljati ispred javnog, što je svakako zakonska pretpostavka.

Razvijanje javne svijesti o štetnosti korupcije i neophodnosti aktivnog učešća svih društvenih subjekata u borbi protiv korupcije ostvarit ćemo kroz snažnu i stalnu promociju sljedećih aktivnosti:

- Snažna, stalna i sistematska javna kampanja o uzrocima, oblicima i posljedicama korupcije, ali istovremeno i o mehanizmima djelovanja protiv korupcije;
- Insistiranje na odgovornom, etičnom, transparentnom, objektivnom i efektivnom radu javnog sektora, sa posebnim akcentom na zaštitu javnog interesa i izgradnju domaćinskog odnosa uposlenih u državnom sektoru prema institucijama u kojima rade;
- Jačanje komunikacije i mehanizama saradnje između javnih institucija i organizacija civilnog društva u borbi protiv korupcije;
- Razvoj, promocija i primjena efikasnih mehanizama prijave korupcije, uz osiguranje odgovarajuće zaštite prijavitelja korupcije;

- Objektivno informiranje javnosti o radu institucija, te promocija uspješnih primjera građanskog aktivizma u borbi protiv korupcije, ali i slučajeve kada organi nisu postupili pravilno nakon obraćanja građana i šta je poduzeto povodom toga;
- Podsticanje akademske zajednice, kao nosilaca društvenog znanja i stručnosti, da se aktivno uključi u razvijanje antikorupcionih mehanizama i politika;
- Jačanje uloge i značaja medija kroz razvoj nepristrasnog, odgovornog i objektivnog medijskog izvještavanja i unapređenje komunikacije između javnog sektora i medija;
- Snažnije uključivanje privrednog sektora u izradu novih zakonskih rješenja i antikorupcionih politika, podsticanje na razvoj i primjenu kodeksa poslovne etike koji će kvalitetnije obraditi aspekt sprečavanja korupcije u odnosima između privrednog i javnog sektora, te kontinuirano provođenje antikorupcionih obuka privrednog sektora;
- Jačanje uloge civilnog društva u borbi protiv korupcije kroz zajedničke projekte sa javnim institucijama, podrška civilnom društvu u istraživanjima i rješenjima koja provode u domenu borbe protiv korupcije, kao i osiguranje transparentnog postupka finansiranja nevladinog sektora, sa akcentom na budžetska sredstva;
- Programi etike i integriteta moraju biti razvijeni i integrirani u obrazovni sistem i programe javnih servisa, a projekti civilnog društva, koji promoviraju etičko ponašanje djece i mladih, moraju biti snažno podržani.

• **Koordinacija i praćenje**

Kao uvjet i neizostavan dio uspješnih antikorupcionih programa, moraju biti uspostavljene adekvatne fokusne tačke u provođenju antikorupcijskih politika i aktivnosti, upravo kako bi se obezbijedilo usklađeno i koordinirano djelovanje šireg kruga društvenih subjekata. U tom smislu neophodno je:

- Usvajanje, usklađivanje, provođenje i dalji razvoj antikorupcionih strateških dokumenata na svim nivoima vlasti u BiH, koje mora pratiti adekvatan i harmoniziran program obuke institucija sa odgovarajućim nadležnostima na svim nivoima vlasti u BiH;
- Uspostava i jačanje jedinstvenog mehanizma praćenja implementacije antikorupcijskih aktivnosti između različitih javnih institucija, kao i prikupljanje i analiza podataka o provedenim antikorupcionim aktivnostima i programima, evaluacija postignutog i periodično izvještavanje nadležnih institucija i javnosti o rezultatima te analize i evaluacije;
- Razvijanje kapaciteta specijaliziranih tijela na svim nivoima vlasti u oblasti borbe protiv korupcije, kao i jačanje saradnje između tih tijela.

• **Obrazovanje i nauka**

U Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, čija je BiH potpisnica, navedeno je da „niko ne može biti lišen prava na obrazovanje“, što predstavlja univerzalno ljudsko pravo, kao i osnovni uvjet socijalne uključenosti i mogućnosti adekvatnog rada, izlaska iz siromaštva i dostojanstvenog života. Razvijene zemlje Zapada prepoznale su sav značaj reforme i konstantnog unapređenja obrazovnog sistema za opći razvoj. Kroz Bolonjski i Kopenhagenski proces, reforma obrazovanja dobila je prioritetni status u strateškim opredjeljenjima vlada država članica EU, a cilj Lisabonske strategije bio je da EU bude najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija svijeta zasnovana na znanju. Među osnovnim razlozima povećanja nezaposlenosti mladih u Evropi bio je evropski sistem obrazovanja, koji je došao u fazu da više nije u potpunosti odgovarao potrebama tržišta i da je nedovoljno pripremao radnike za popunjavanje slobodnih radnih mjesta. Međutim, obrazovni sistem u pojedinim zemljama članicama prepoznat je od Evropske komisije kao koristan za evropski sistem, kao što je npr. njemački dualni koncept obrazovanja, koji odlikuje usklađenost teorije i prakse, te je dualno obrazovanje uvedeno u strategiju „Evropa 2020“, za široko prihvatanje takvog koncepta u svim zemljama EU.

Nažalost, BiH i njeni nadležni nivoi vlasti još uvijek nemaju jasnu politiku za razvoj obrazovanja i unapređenje obrazovnog sistema, posebno u segmentu njegovog prilagođavanja privrednim i društvenim potrebama. Pojedini pozitivni pomaci na nižim nivoima vlasti u smislu ulaganja u infrastrukturu i uvođenja novih nastavnih programa i savremenih nastavnih pomagala prava su rijetkost i nisu adekvatan strateški odgovor na ovaj problem s kojim se susreće bh. obrazovni sistem.

Narod i Pravda odlučna je uskladiti obrazovni sistem s trenutnim i budućim potrebama na tržištu rada

Svjesni smo da trenutni obrazovni sistem umnogome obučava mlade za profesije za kojima ne postoji potreba na tržištu rada, a ne priprema ih za zanimanja za kojima postoji stvarna potreba. Revidirat ćemo nastavne programe, jačati kapacitete nastavnog osoblja i omogućiti mu adekvatne doedukacije, te stvoriti stalnu i institucionalnu vezu između obrazovnog sistema, poslovne zajednice i institucija koje se bave praćenjem trendova na tržištima rada, uz proaktivno učešće i drugih institucija izvršne vlasti koje je potrebno uključiti.

Odlučni smo uskladiti upisne kvotne s potrebama tržišta rada, te interesima države i društvene zajednice

Svjesni da hiperprodukcija nepotrebnih kadrova pravi dugoročnu štetu, ne samo privrednu i društveno već i samim mladima, koji se nakon uloženog truda u obrazovanju ne mogu zaposliti i

osigurati egzistenciju. Uvodit ćemo upisne kvote u srednjem i visokoškolskom obrazovanju, uz analitički pristup i vodeći računa o zaštiti angažiranog nastavnog kadra.

Odlučni smo usmjeriti napore i sredstva za uvođenje prijeko potrebne prakse tokom školovanja

Svjesni smo da nedostatak praktične nastave u formalnom obrazovnom sistemu uzrokuje nedovoljnu osposobljenost mladih za budući rad, pa mladi, nakon što završe obrazovanje, ostaju bez znanja i vještina potrebnih na tržištu rada, teško pronalazeći priliku za posao. Poslodavci istovremeno ostaju bez potrebne educirane radne snage ili su prinuđeni samostalno educirati novozaposlene, čime ih se dodatno i finansijski i operativno opterećuje, što je sve češći trend u BiH.

Odlučni smo uvesti nove programe u školstvo u skladu sa savremenim evropskim i svjetskim trendovima razvoja.

Odlučni smo napraviti sveobuhvatnu reviziju nastavnih planova i programa u osnovnim, srednjem i visokom školstvu stvarajući mogućnost mladima za nova znanja i savremenija zanimanja, koja će ih učiniti konkurentnijima na tržištu i omogućiti im adekvatne i dobro plaćene poslove, te im osigurati da žive dostojanstven život u svojoj zemlji, značajno doprinoseći državi i društvu kao nosioci takvih profesija.

Odlučni smo usmjeriti napore i sredstva u kontinuirano usavršavanje nastavnog kadra i kontinuirano poboljšavati radni status nastavnog osoblja i njihovih uvjeta rada

Svjesni smo da je u proteklim decenijama zanemarena edukacija nastavnog osoblja i da su izdvajana minimalna sredstva za tu namjenu. Osigurat ćemo kontinuirano profesionalno usavršavanje postojećeg nastavnog i rukovodećeg osoblja i jačati ga novim stručnim kadrovima, uvesti sistemsko nadgledanje rada školskih ustanova, te razvijati i poticati primjenu novih nastavnih metoda i primjene savremenih tehnologija, te u dogovoru sa sindikatima raditi na unapređivanju radnog statusa i uvjeta rada nastavnika.

Odlučni smo donijeti i provesti novu efikasniju politiku stipendiranja u BiH

Svjesni teškog finansijskog položaja mladih koji su u sistemu obrazovanja, povećavat ćemo broj stipendija i njihov iznos u skladu s maksimumom budžetskih mogućnosti. Klasificirat ćemo stipendije na one koje imaju funkciju socijalnih davanja za mlade lošeg ekonomskog položaja, zatim stipendije koje imaju funkciju nagrade za dobre rezultate, te poticajne stipendije za učenike i studenata deficitarnih zanimanja traženih na tržištu rada. Rigorozno ćemo urediti transparentnost dodjele stipendija sa precizno uređenim kriterijima dodjele, uz sistem prilagođenog i dostatnog informiranja.

Odlučni smo poticati razvoj neformalnog obrazovanja mladih te jačati partnerstvo s privatnim sektorom i nevladinim organizacijama u ovoj oblasti

Svjesni da postoji potreba za većom ponudom programa neformalnog obrazovanja, kao i jačim informiranjem mladih o tome, osigurat ćemo uvjete za razvoj i širenje ponude neformalnog obrazovanja kako bi ono postalo dostupno svim mladim ljudima koji žele učestvovati u takvim programima. Insistirat ćemo na provođenju zakona o obrazovanju odraslih i donošenju nedostajuće regulative u ovoj oblasti.

Odlučni smo depolitizirati cjelokupan sistem obrazovanja

Snažno se protivimo kadrovskoj politici u obrazovanju u kojoj odlučujuću ulogu igra stranačka pripadnost, a ne stručnost. Na rukovodećim pozicijama i u nastavnom osoblju insistirat ćemo samo na obrazovanim i stručnim kadrovima.

Odlučni smo u borbi protiv svakog vida korupcije u obrazovanju

Nastojat ćemo da se uz poticajne mjere primjene etičkih kodeksa na javnim i privatnim obrazovnim institucijama osnaže i mehanizmi kojima bi se sankcionirao svaki vid zloupotreba službenog položaja, malverzacija i kupovine ispita i diploma, kao i svih drugih vidova koruptivnih praksi. Insistirat ćemo da se uvedu sistemi monitoringa rada institucija i uposlenih u njima, te da se napravi sistem sankcioniranja odgovornih.

Odlučni smo formirati Fond za razvoj nauke te izdvajanja za nauku značajno povećati

Poticaj razvoju nauke kroz veće izdvajanje budžetskih sredstava, te dodatno uvećanje od dijela tranše koja se iz budžeta već izdvaja.

Formiranje tehnoloških centara i centara izvrsnosti u kojima će najbolji kadrovi iz svake oblasti biti u prilici razvijati oblast nauke, pratiti svjetske trendove i dostignuća.

Poseban akcenat ćemo staviti na pomoć nadarenim pojedincima koji su u svojoj oblasti na nivou evropskih i svjetskih standarda, izdvojiti ćemo budžetski novac za podršku njihovom daljem razvoju.

• Javne finansije

Trenutna struktura javnih rashoda je neprihvatljiva, neodrživa te neopravdana s aspekta komparacije trendova i struktura javnih rashoda prisutnih u drugim tranzicionim zemljama (vidi npr. PIER izvještaj WB, 2016). Usporedbe radi, ukupni tekući rashodi, dakle u osnovi izdaci na plate i socijalni transferi (koji ne generišu nove javne prihode) su u istoj godini iznosili oko 41% u odnosu na GDP što je više od 2/3 ukupnih konsolidiranih javnih rashoda, dok je visina 'non-interest' kapitalne potrošnje iznosila svega 6.7% u odnosu na GDP. Ovaj trend je nedopustiv i razvojno ograničavajući.

Fiskalna održivost predstavlja okosnicu ekonomskog prosperiteta BiH u uvjetima režima VB. Uzimajući u obzir činjenicu o trenutno neodrživoj veličini javnog sektora, fiskalna održivost će se neupitno morati ostvariti kroz, kratkoročno gledano, značajne uštede javnih rashoda i to nedvojbeno izdataka na tekuće rashode, te ušteda po osnovu administrativnih i operativnih rashoda.

Ukoliko se nastavi s trendom nepovoljne strukture javnih rashoda, naredne državne i entitetske vlade suočit će se sa, ne samo, značajnim fiskalnim izazovima u predstojećem srednjoročnom periodu nego i sa ozbiljnim reperkusijama na stvaranje povoljnijeg ekonomskog i poslovnog okruženja te deprivacijom razvojnih kapaciteta ekonomije. Preliminarne procjene ukazuju na to da, ukoliko se tekuće politike nastave, deficit GDP-a povećat će se sa trenutnih 2.3% na 2.5%, uzimajući u obzir da procjene kretanja ekonomskog rasta i dalje upućuju na relativno niske stope realnog ekonomskog rasta od oko 3.2%. Iako je realni ekonomski rast za 2017. godinu iznosio 3.01%, procjene kretanja ekonomskog rasta u narednom periodu upućuju na nedostatan rast u smislu očekivanja značajnijeg povećanja prihoda po osnovu indirektnih poreza. Iako indirektni prihodi bilježe kontinuiran rast u protekle tri godine, slaba dinamika rasta prihoda po osnovu indirektnog oporezivanja je razlogom za odgovornije planiranje i upravljanje javnim rashodima. Restruktuiranje javnih rashoda je neophodno imajući u vidu činjenicu da fiskalna politika treba biti usmjerena ne samo na fiskalnu stabilnost nego i promidžbu ekonomske efikasnosti i rasta privatnog ekonomskog sektora. U suprotnom postizanje balansiranog budžeta ići će isključivo na štetu socijalno-ugroženih kategorija kroz smanjenja socijalnih transfera i penzija, revidiranje sistema zdravstvene zaštite u smislu smanjenja izdataka za zdravstvo.

Stoga, želimo restruktuiranje javnih rashoda u korist povećanja kapitalnih investicija, kroz realokaciju ušteda na tekućim rashodima, a posebno kroz restruktuiranja javne administracije. Uštede je moguće osvariti i putem realokacije budžetskih sredstava sa neproaktivne potrošnje na svim nivoima vlasti.

Akcentat stavljamo na smanjenje tekućih izdataka;

a) Na plate uposlenika unutar javnog sektora kroz:

- Moguće uštede kroz novu sistematizaciju radnih mjesta i racionalizaciju;
- Uspostavu efikasnog mehanizma kontrole zapošljavanja u javnom sektoru;
- Smanjenja troškova na plate koji se odnose na razne izdatake po osnovu učešća u raznim komisijama, radnim grupama i savjetima;
- Ukidanje/ograničavanje raznih naknada po osnovu rada u institucijama s drugim mjestom prebivališta;

b) **racionalizaciju ostalih operativnih i administrativnih tekućih rashoda** kroz:

- Uspostavu i revidiranje sistema budžetiranja troškova javnih organizacija i administrativnih jedinica;
- Uspostavu rigoroznog sistema nadzora i kontrole utroška javnih rashoda;
- Jačanje kapaciteta institucija revizije i uvođenje sistema odgovornosti i mehanizma sankcioniranja u slučaju neetičnog i neodgovornog upravljanja javnim resursima, evidentiranim između ostalog i u revizorskim izvještajima;
- Jačanje uloge parlamenata u nadzoru i kontroli javne potrošnje, kroz aktivniji pristup radnih tijela parlamenata u kontekstu javnog izvještavanja institucija izvršne vlasti, saslušavanja rukovodnih lica i preduzimanje korektivnih mjera u slučajevima službeno evidentiranih nepravilnosti – u skladu s već postojećim zakonskim mogućnostima;
- Uspostavu sistema proaktivne transparentnosti javne potrošnje kroz pravovremenu dostupnost budžeta i izvještaja o izvršenjima budžeta u adekvatnoj formi, sa ciljem omogućavanja njihovog kontinuiranog nadzora i kontrole

Ne umanjujući značaj prethodno pomenutih kratoročnih ciljeva fiskalne stabilizacije, **dugoročno** gledano efikasnost javnih finansija u pogledu prije svega entitetskih vlada, neminovno se određuje potrebom restrukturiranja javne uprave i administracije, posebno u FBiH naprimjer:

- Pitanja poput smanjenja fragmentacije i dupliranja funkcija sektora obrazovanja i zdravstva se nesporno moraju razmotriti u srednjem roku. Konkretnije, neophodno je razmotriti i zagovarati prebacivanje ovlasti visokoškolskog obrazovanja na entitetski nivo – argumenti zadržavanja kulturne autonomije ustavom konstituiranih nacionalnosti ne može biti prepreka integriranju ciljeva visokoškolskog obrazovanja i stavljanja u liniju kompetencija na federalnom nivou. Ako postoji politička volja, svi elementi kulturne autonomije mogu biti ugrađeni u federalni zakon o visokom obrazovanju, što se odnosi i na uspostavu adekvatnih mehanizama sprovođenja odnosno zaštite istih;

- Razmatranje osnova za ukidanje drugih kantonalnih ministarstava u srednjem roku (npr. socijalne politike i rada, ministarstva privrede) i prebacivanje ingerencija na federalni nivo. Uštede po ovom osnovu bi trebale biti realocirane na kapitalne rashode javnog sektora;
- U pogledu sektora zdravstva potrebno je razmotriti dalje reorganiziranje javnih zdravstvenih ustanova, te otvarati mogućnosti prebacivanja ingerencija upravljanja zdravstvom sa kantonalnih na entitetski nivo – minimalno sistema naplate i kontrole doprinosa;
- Na nivou institucija BiH, neophodno je održati integritet jedinstvenog računa Uprave za indirektno oporezivanje te prevenirati eventualne sporove oko raspodjele prihoda između entitetskih vlada, s obzirom na to da bi ovo moglo imati ozbiljne reperkusije na donošenja i izvršavanja budžeta;
- Također, na nivou BiH veliki izazov predstavlja jačanje kapaciteta i kompetencija Nacionalnog Fiskalnog Vijeća, kako bi se izbjegle reperkusije poput neusvajanja budžeta po osnovu raznih vidova neusaglašenosti stavova političke provinijencije;

Također, imajući u vidu sve navedeno, specifični ciljevi naše politike jesu i:

- Planiranje i usmjeravanje javnih prihoda u korist kapitalne potrošnje – **ulaganja u fizičku infrastrukturu;**
- Povećanja javnih transfera i grantova na ime **podrške malim i srednjim preduzećima (SME)**, inovacijama i tehnološkom razvoju te izgradnji i jačanju proizvodnih kapaciteta. Sa tim u vezi poželjno je preusmjeravanje sredstava zavoda za zapošljavanje (od oko 40 miliona BAM) u svrhu podrške realnom sektoru putem srednjih i malih preduzeća (SME) i politike inovacija;

• Javna uprava

Reforma javne uprave jedan je od preduvjeta za uspješnu integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju (EU) i obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Javna uprava ima ključnu ulogu u procesu evropskih integracija jer omogućuje provedbu neophodnih reformi za ulazak u EU, te istovremeno osigurava učinkovit dijalog o procesu pristupanja. Međutim, modernizacija javne uprave u našoj zemlji potrebna je ne samo zbog našeg stremljenja ka Evropskoj uniji nego, prije svega, kao pretpostavka za odgovornu i troškovno efikasnu državnu službu, a u skladu sa prethodno iznesenim problemom u prethodnom poglavlju *Javne finansije*. Javna uprava u BiH je preglomazna i zasićena, te je neophodno da što prije zatvori vrata daljem širenju, izuzev u slučajevima stvarnih potreba (stručno zdravstveno osoblje, nastavni kadar inspektori, IT stručnjaci i dr.)

Stoga, Narod i Pravda će provesti sljedeće:

Kontinuirana edukacija **javne uprave i informatizacija administracije** (razvoj IT rješenja u procesu rada, e-uprava, sa ciljem ubrzavanja svih procesa i njihove kontrole). Informatizacija uprave je od suštinskog značaja za ostvarenje ekonomskog i socijalnog napretka iz više razloga, ali kao primarni cilj uzimamo u obzir ekonomski značaj javnog sektora, jer sa povećanjem efikasnosti javnog sektora dolazi do značajne dobiti za društvo u cjelini, posebno u kontekstu racionalizacije broja zaposlenih u javnoj upravi.

Odlučni smo provesti sveobuhvatnu **reviziju** sistematizacije radnih mjesta u javnim institucijama i preduzećima i uspostaviti transparentan i javnosti dostupan **registar svih uposlenih u javnom sektoru**.

U tom ciljem, opredijeljeni smo na **moratorij na zapošljavanje u javnoj upravi**, kako bi se prirodnim odlivom (penzionisanje) – uz prethodnu reviziju i racionalizaciju sistematizacije radnih mjesta – postigao optimalan broj uposlenih u javnoj upravi. Želimo zakonskim sistemskim mjerama ukinuti svaki vid diskriminacije tokom zapošljavanja u javnom sektoru, a posebno izražene oblike korupcije i nepotizma prilikom zapošljavanja i to kroz zakonsko uvođenje obaveznog oglašavanja (javni konkursi), evidentiranja i nadzora nad zapošljavanjem u javne institucije i javna preduzeća, te uvođenjem oštrih kaznenih mjera za nepoštivanje tih odredbi. Želimo da se aplikanti za prijem u javnu službu vrednuju prema znanju i vještinama, a ne prema stranačkoj podobnosti, jačini poznanstava ili debljini novčanika.

Želimo **ukinuti diskreciona prava direktora kod zapošljavanja** prvenstveno u javna preduzeća te jačati ulogu prijemnih komisija. Osigurat ćemo da drugostepenost svih procesa vrše

međusektoralna tijela, koje će činiti predstavnici opozicije, nevladinih organizacija, te legitimni predstavnici mladih (vijeća mladih).

Precizno ćemo **urediti i racionalizirati upotrebu svih javnih dobara i sredstava** od strane nosilaca funkcija i državnih službenika, poput upotrebe službenih vozila, korištenja telefona, troškova reprezentacije itd.

Uspostavit ćemo **sistem evidencije poštivanja preporuka državne revizije**, sa fokusom na nalaze koji se višegodišnje ponavljaju u pojedinim institucijama (u skladu sa službenom evidencijom koju vode državni/federalni uredi za reviziju), te izgraditi mehanizme za **provođenje korektivnih mjera, sankcioniranja i smjene odgovornih lica** za neprovođenje revizorskih preporuka za nedisciplinu u korištenju javnih dobara i svaki vid zloupotreba u javnoj potrošnji.

Sindikalna prava i kolektivni ugovori

Veoma bitnim smatramo uređenje odnosa poslodavca i uposlenika, u ovom slučaju u javnom sektoru. Maksimalno ćemo zaštititi radnike i prava koja im pripadaju. Kolektivni ugovori bit će poštovani do svakog zareza te želimo na taj način garantirati uposlenicima sva njihova prava. Tražit ćemo zauzvrat apsolutnu predanost i zalaganje u obavljanju povjerenih poslova kako bismo svi zajedno bili što bolji servis našim građanima.

Podržavamo sindikalno organiziranje i zagovaramo apsolutnu neutralnost vlasti kod sindikalnih izbora, kako bismo imali predstavnike u socijalnom dijalogu koje uposlenici sami izaberu i legitimiraju.

• Boračka pitanja

U narednom periodu potrebno je ne samo zadržati dostignuti nivo prava boračke populacije, nego je neophodno i iznalaziti mogućnosti za poboljšanje dostignutih prava, npr. u momentu donošenja Zakona o osnovnim pravima boraca, primanja najtežih RVI 100% I grupe, bila su izjednačena sa ukupnim primanjima zastupnika u Federalnom parlamentu (FBiH). Sada su primanja zastupnika veća za oko 100% od RVI 100% I grupe.

Da bi uopće bilo moguće raditi na unapređenju dostignutih prava, neophodno je da se ukupna izdvajanja iz federalnog budžeta za boračku populaciju zamrznu na neodređeno vrijeme.

Iz ušteda, koja su u ovom momentu oko 10 miliona KM na godišnjem nivou sa tendencijom rasta, pravilnom raspodjelom moguće je postupno ići na poboljšanje dostignutih prava.

Zakon o pravima demobilisanih boraca koji je trenutno u proceduri i koji je usvojen na Predstavničkom domu Federalnog parlamenta je neprovodiv i bit će ga nužno mijenjati ako se usvoji i na Domu naraoda parlamenta FBiH.

Zakon o udruženjima boraca od posebnog interesa za FBiH, koji je također usvojen na Predstavničkom domu parlamenta FBiH, usvajanjem amandmana Stranke za bolju budućnost i koji čeka usvajanje u Domu naroda parlamenta FBiH, izgubio je svoju svrhu i kao takav onemogućava predviđeni cilj, a cilj je uređenje odnosa u okviru boračkih udruženja i saveza i zajednički nastup i odnos prema svim pitanjima koja tretiraju boračku populaciju.

Da bi se konačno na pravedan način riješila sva pitanja koja se odnose na boračku populaciju neophodno je donijeti jedan jedinstven zakon koji bi u sebi sadržavao prava iz do sada svih donesenih zakona koji se odnose na boračku populaciju.

Sva ostala izdvajanja iz federalnog budžeta, kao što su poticaj za zapošljavanje, pomoć za rješavanje stambenih pitanja itd. neophodno je učiniti transparentnijim uz uvođenje strogih kontrola plasiranja i trošenja istih.

U novousvojenom Zakonu o penzijsko-invalidskom osiguranju, neophodno je izjednačiti vrijednost boda za godinu ratnog staža sa vrijednosti boda za godinu radnog staža.

Na državnom nivou neophodno je donijeti Zakon o genocidu i civilnim žrtvama torture.

• **Kanton Sarajevo – Zakon o dopunskim pravima boraca**

Ovaj zakon potrebno je doraditi u smislu povećanja i davanja (izjednačavanja) prava nezaposlenih demobilisanih boraca sa pravima RVI, šehidskih porodica i nosioca najvećih ratnih priznanja, npr. RVI do 60% imaju dječiji dodatak a nezaposleni demobilisani borci nemaju itd.

Zapošljavanje boraca i članova porodica boraca staviti u fokus djelovanja stranke.

Javna preduzeća na svim nivoima zapošljavaju bez obaveze javnog poziva.

Svim javnim preduzećima staviti u obavezu zapošljavanja uz javni poziv, uz prednost zapošljavanja RVI, šehidskih porodica, demobilisanih boraca, dobitnika najvećih priznanja i njihovih porodica.

Unaprijediti odluku o ortopedskim pomagalima na način da se izdvoje veća sredstva za pojedina pomagala npr. za kolica RVI paraplegičare.

Uvesti novi institut u Zakon o dopunskim pravima boraca a to je Institut „Personalne asistencije“ za RVI 100 % I grupe i ostale ukoliko postoji potreba.

Na usvojenom projektu „Opsada i odbrana Sarajeva 92-95“ potrebno je intenzivirati rad.

Na podprojektu obilježavanje značajnih događaja, datuma i ličnosti, potrebno je izvršiti izmjene i dopune istog na način, da se gdje je to moguće, grupišu određeni događaji kako bi se dostigli potrebni očekivani rezultati u smislu omasovljenja i višeg kvaliteta u programskom sadržaju.

Naročito intenzivirati radove na podprojektima:

- Izgradnje centralnog spomen obilježja svim poginulim braniocima opkoljenog Sarajeva 92-95;
- Sanacija i stavljanje u funkciju D-B tunela;
- Obilježavanje vatrenih tačaka opsade i odbrane Sarajeva 92-95;
- Izgradnje memorijalnog centra „Žuč“;
- Stavljanje u funkciju i preuređenje objekta „KON-TIKI“ u spomen obilježja - Muzej stradanja građana BiH;

Sva ostala izdvajanja učiniti transparentnijim uz obavezu uvođenja potpune kontrole o utošku istih.

Objavit ćemo registar boraca, sa ciljem evidentiranja stvarnog brojčanog stanja boračke populacije i brisanja iz evidencije svih onih koji tu ne pripadaju, te transparentnosti izdvajanja za tu populaciju, racionalizaciju i usmjeravanje sredstava za zadovoljavanje potreba onih koji na to polažu stvarna prava.

• Privreda

Bh. privreda nema neophodnu podršku i mogućnost za masovnije otvaranje novih radnih mjesta. Nedostatak radnih mjesta je prepoznat kao pitanje broj jedan u oblasti zapošljavanja u Bosni i Hercegovini. Javni sektor je prezasićen, a slaba i opterećena domaća privreda u aktuelnom poslovnom ambijentu nema kapaciteta za značajnije širenje poslovanja i upošljavanje novih radnika. U granama privrede koji mogu masovnije zapošljavati pojavljuje se problem nedostatka radne snage, usljed odlaska mladog radno sposobnog stanovništva iz zemlje, te nepripremljenosti postojeće dostupne radne snage usljed lošeg obrazovnog sistema koji nije prilagođen potrebama privrede i tržišta rada. Strane direktne investicije već godinama ne bilježe ozbiljniji rast, a i postojeći domaći kapital ne bilježi značajnija ulaganja, prvenstveno zbog pravne nesigurnosti i lošeg poslovnog ambijenta. Preduzetništvo i samozapošljavanje su također nedovoljno razvijeni.

Bh. privrednici opterećeni su neadekvatnim sistemom naplate poreza i visokim nametima na rad zaposlenih, čak i za novozaposlene radnike, koji iz obrazovnog sistema izlaze nepripremljeni i njihova dodatna edukacija pada također na leđa poslodavca. Evidentna je sve lošija likvidnost privrede, nedostaje povoljnih obrtnih sredstava, sve je veća zaduženost bh. firmi dok istovremeno najveća dugovanja prema privredi bilježe institucije vlasti. Apsurd je i veći što sadašnjim sistemom plaćanja PDV-a po fakturisanju a ne po naplati robe ili usluge, privrednici kreditiraju državni aparat, unaprijed ga plaćaju čak i onda kada im za isporučeni posao duguje javna institucija.

Stoga je **Narod i Pravda**, a u skladu sa javno iznošenim prijedlozima poslodavaca u posljednjih nekoliko godina, opredijeljena za:

Pravedniju naplatu PDV-a, pomjeranje njegovog plaćanja na zadnji dan u mjesecu, plaćanje PDV-a po naplati faktura za poduzetnike i mala preduzeća i ukidanje prava na odbitni PDV za fakturu koja nije plaćena, te uspostavljanje principa uzajamnosti povrata PDV-a, odnosno stvaranje pravnog okvira za zaključivanje bilateralnih sporazuma s drugim državama.

Opredijeljeni smo za **rasterećenje privrede** na svim nivoima: **smanjenje parafiskalnih nameta** (uz formiranje koordinacionog tijela za parafiskalne namete u FBiH), beskompromisno sprečavanje uvođenja bilo kakvih novih nameta privrednicima i smanjenje opterećenja cijene rada (doprinosa).

Želimo olakšati preduzetnicima koji žele zaposliti mlade ljude koji nisu bili u radnom odnosu, **oslobađajući ih visokih nameta i doprinosa na plaće novozaposlenih u prvom periodu rada** (što su uradile susjedne zemlje subvencijama doprinosa na plaće novozaposlenih i do tri prve godine rada, čime su umnogome konkurentnije za strane ali i domaće investitore), te im pružiti **poticaj i podršku prilikom interne edukacije nove radne snage**.

Opredijeljeni smo za **uvodjenje poreznih olakšica**, te smanjenje broja i visine naknade za administrativne takse.

Omogućit ćemo socijalnim partnerima iz sektora privrede i radničkih sindikata da na svim nivoima vlasti **učestvuju u izradi i donošenju svih zakonskih i podzakonskih akata** koji su od interesa poslodavcima i radnicima, te u tom kontekstu unaprijediti rad ekonomsko-socijalnih vijeća na svim nivoima vlasti te formiranje novih.

Opredijeljeni smo za **donošenje zakona o budžetskim poticajima privredi u FBiH**, koji godišnje samo na federalnom nivou iznose preko 100 miliona KM. Želimo zakonski urediti transparentnost dodjele poticaja (oglašavanje, kriteriji, rad komisija i dr.), njihovo strateško usmjeravanje u perspektivne grane privrede, pravovremenost isplate, kontrolu implementacije poticaja i dr.

Opredijeljeni smo **prilagoditi školstvo potrebama privrede i osigurati produkciju neophodnog kadra**. Sistem obrazovanja želimo uskladiti s tržištem rada nadopunama kroz fakultativna predavanja, uvođenjem novih predmeta i programa u formalno obrazovanje, te razvijati model dualnog obrazovanja (*Learning by doing*), uvezujući obrazovne institucije sa privrednim sektorom. Također, opredijeljeni smo pružiti sistemsku podršku privrednicima koji sami razvijaju interne obuke za prekvalifikaciju i doedukaciju novozaposlenih.

U okviru ekonomskog programa Naroda i Pravde predvidjeli smo **smanjenje poreskog opterećenja radne snage** u BiH, kroz sljedeće:

1. Smanjenje poreskog opterećenja radne snage u FBiH, sa koeficijentom ukupnog poreskog opterećenja u visini od (1.47- 1.56). Bitno je naglasiti nužnosti poreskog rasterećenja uposlenika sa najnižim prihodima, mogućim uvođenjem većeg neoporezivog praga uz zadržavanje ličnih odbitaka po različitim osnovama;
2. Harmonizaciju poreske osnovice za socijalne doprinose u FBiH i RS ukidanjem socijalne doprinose na platu u visini od 10.5% u FBiH;
3. Ostvarivanje neutralnosti budžeta u kratkom roku proširivanjem poreske osnovice u FBiH ukidanjem poreskih izuzetaka u FBiH (topli obrok, prevoz), te mogućim povećanjem progresivnosti poreza na dohotak uvođenjem većeg poreza na dohodak za one koji zarađuju više.

Kao posljedica smanjenja poreskog opterećenja radne snage, očekuju se i pozitivni efekti na *a*) rast formalne zaposlenosti, te *b*) prihode kroz proširenje poreske osnovice za socijalne doprinose uzrokovane očekivanim povećanjem incidencije tranzicije neformalne ka formalnoj zaposlenosti. Rast formalne zaposlenosti bi implicirao veću socijalnu sigurnosti zaposlenih te ostvarenja njihovih prava na zdravstvenu zaštitu i penziju.

Također, u našoj ekonomskoj platformi predvidjeli smo da je neophodno **formulirati Industrijsku politiku FBiH** (proaktivan i sveobuhvatan karakter i obuhvat strategije, strateške i

opće ciljeve IP-a kao i specifične sektorske ciljeve, vremensku dinamiku realizacije, mehanizam implementacije, evaluacije i nadzora), koja će dati isključive ovlasti Ministarstvu Energetike, rudarstva i industrije za sprovedbu *Industrijske politike* na nivou Federacije, te predvidjeti izgradnju neophodnog institucionalnog okvira za implementaciju razvoja tehnoloških kapaciteta industrija/firmi.

U istom kontekstu, u ekonomskoj platformi razmotrili smo mogućnost oformljenja 5 regionalnih **tehničkih centara izvrsnosti**, koje bi imali ili javni karakter ili javno-privatni karakter vlasništva, te širi opus djelatnosti u cilju izgradnje i unapređenja konkurentnosti pojedinačnih regija, a shodno specifičnim proizvodnim djelatnostima ili konkurentnim prednostima regije. Alternativno, poželjno je razmotriti i osnivanje Innovation&SME Fonda koji mogu biti na nivou entiteta, a čiji će zadatak biti aktivna promocija i podrška razvoju tehnoloških i inovacijskih sposobnosti, znanja i vještina kroz instrumente direktne podrške. Također, opredijeljeni smo podržati i postojeće institucije poput MTTC i ARTECO centara kroz ulazak vlada u vlasničke strukture ili obezbjeđivanje direktne finansijske podrške za ove institucije kako bi se osigurala ne samo njihova egzistencija već i dalji razvoj. Razmotrili smo i opravdanost osnivanja drugih tehnoloških centara, odnosno **pružanja systemske podrške (on-going finansiranje) odabranim industrijskim istraživačkim organizacijama** za podršku specifičnih industrijskih djelatnosti po uzoru na spomenute centre.

U okviru ekonomske platforme zagovaramo nastavak **provođenja regulatorne reforme** u Bosni i Hercegovini, otklanjanje administrativnih prepreka u vezi sa osnivanjem preduzeća kao i ključnih institucionalnih barijera razvoju poduzetništva. Želimo provođenje sveobuhvatne analize legislative radi identificiranja, pojednostavljenja i eliminacije nepotrebne legislative, te primjenu RIA u procesu pripreme legislative.

• Turizam

Prema prikupljenim informacijama iz navedenih izvora, kao potencijalno atraktivne sektore za investiranje u BiH, brojne studije međunarodnih i domaćih institucija identifikovale su između ostalih i turizam. Strategija razvoja FBiH kao sektorsku strategiju navodi i turizam. Turizam Bosne i Hercegovine je **brzorastući sektor** koji u posljednje vrijeme čini važan dio državne ekonomije. Bosna i Hercegovina bila je u grupi država sa značajnim turističkim razvojem u nekoliko posljednjih godina. Prema podacima Svjetske turističke organizacije (WTO) već u 2008. godini BiH se našla u vrhu popisa zemalja po porastu broja turista s rastom od 20%. U 2016. godini u Bosni i Hercegovini registriran je dolazak 1.148.530 turista, što je povećanje od 11,6%, dok je ostvareno 2.376.743 noćenja, što predstavlja porast od 10,9% u odnosu na prethodnu godinu. U strukturi noćenja stranih turista u 2016. godini najviše noćenja ostvarili su turisti iz Hrvatske (11,9%), Srbije (8,4%), Turske (8,0%), Italije (6,5%) i Slovenije (6,0%). Turisti iz ovih pet zemalja ostvarili su ukupno 40,8% noćenja.

Prema procjeni Svjetske turističke organizacije, Bosna i Hercegovina će imati treću najveću stopu rasta turizma u svijetu za projektirano razdoblje između 1995. i 2020. godine. Kao rezultat toga, Bosna i Hercegovina sada ima snažan godišnji rast dolazaka turista i brzo širenje usluga u ovom sektoru. U BiH postoje i ljetne i zimske destinacije sa kontinuitetom u turizmu tokom cijele godine. Osim glavnog grada Sarajeva, najvažnije turističke destinacije su: grad Mostar, Međugorje (vjerski turizam), Neum (kupališni turizam), Teslić (zdravstveni turizam), Jajce, Bihać, te planine Bjelašnica, Vlašić, Jahorina (zimski turizam) i dr.

Razvoj turizma u BiH je više **rezultat individualnih napora pojedinaca, pojedinih turističkih agencija i zajednica te turističkih djelatnika**, nego strateškog institucionalnog pristupa unapređenju ove grane privrede. Zakonski okvir o turizmu u Federaciji BiH još nikada nije donesen iako se najavljuje već godinama, a budžetski poticaji turizmu su minimalni. Ilustrativno, u periodu 2013-2014. sektor poljoprivrede ostvario je uvjerljivo najveći procenat u dobijenim poticajima (54%), industrija (18%), usluge recimo 12%, dok je turizam bio **na dnu ljestvice poticaja s 0,5% učešća** u ukupno dodijeljenim poticajima privredi u navedenom periodu.

Narod i Pravda neupitno je **opredijeljena za institucionalnu podršku razvoju turizmu**, što smo i kroz dosadašnje učešće naših članovima na izvršnim funkcijama u oblasti turizma jasno dokazali.

Narod i Pravda želi **usvajanje Zakona o turizmu FBiH**. Njime bi se jasno definiralo:

- ostvarivanje prihoda po osnovu boravišnih taksi i članarina turističkoj zajednici te preraspodjela sredstava po tim osnovama.

- riješili bismo problematiku prevoza putnika, iznajmljivanje smještaja fizičkih lica, turističkih vodiča, registraciju turističkih agencija, kategorizaciju smještaja i druga goruća pitanja.
- uredili bismo i osnivanje i djelovanje turističkih agencija na nivou Federacije BiH.

Inicirat ćemo, s obzirom da je riječ o brzorastućoj grani privrede koja otvara mogućnost masovnijeg zapošljavanja i privrednog doprinosa, **formiranje zasebnih ministarstava turizma**, kroz administrativnu preraspodjelu – okoliš npr. pridružiti ministarstvu prostornog uređenja za koji je najuže vezan – a turizam i institucionalno tretirati odvojeno.

Želimo stavljanje pod **kontrolu poticaja turizmu**, uvođenjem sistema koji će osigurati transparentnost i namjenu stvarnom razvoju turizma, kroz podršku projektima koji mogu polučiti učinak. Opredijeljeni smo za **donošenje strategije razvoja turizma**, kako bi se definirali strateški smjerovi razvoja turizma u koje će se poticaji izdvajati, sa preciznim akcionim planovima, odgovornim licima i institucijama i rokovima implementacije.

Opredijeljeni smo za donošenje **programa promocije turizma na međunarodnom nivou**, u okviru spomenute strategije razvoja turizma.

• Prirodna bogatstva i okoliš

Bosna i Hercegovina obiluje prirodnim sadržajem, bogatstvom i kapacitetima. Naša zemlja prva je u regiji kada govorimo o izvorima pitke vode, visoko je na ljestvici i kada je riječ o evropskih zemljama. Bh. rijeke imaju stanovit hidroenergetski potencijal. BiH raspolaže i velikom količinom šumskog bogatstva, te značajnim prostorom obradivog zemljišta. Mnogobrojni su prirodni, termalni i sumporni izvori u BiH.

I pored prirodno povoljnog ambijenta, zagađenost rijeka, zraka i zemljišta je evidentna. Prema istraživanjima, u BiH se u vodotoke pusti u prosjeku 30 m³/s otpadne vode. Ukupni teret zagađenja iznosi oko 15 miliona ekvivalentnih stanovnika, odnosno vode se zagađuju kao da na području BiH živi 15 mil. stanovnika i neprečišćene otpadne vode puštaju u vodotoke. Najzagađeniji su oni vodotoci koji su inače siromašni vodom, kao sliv rijeke Bosne u koji se disponira više od 50% ukupnog zagađenja. **Najzagađenije rijeke u Bosni i Hercegovini su Bosna, Spreča, Miljacka i Željeznica.** Najviše zagađenja, kako navode ekolozi, dolazi iz otpadnih komunalnih voda iz naseljenih zona i industrije, te divljih deponija. Ekolozi upozoravaju i da svaka, pa i najmanja promjena fizičkog i hemijskog kvaliteta vode utječe na organizme koji u njoj žive.

Prema statističkim podacima **o zagađenosti zraka, BiH je poslije Sjeverne Koreje druga u svijetu.**

Slaba regulativa i njeno neprovođenje prijeti da devastira životni i ekonomski prostor u BiH. Problemi su posebno izraženi u pojedinim gradovima FBiH, preventivno Sarajevu, Zenici i Tuzli, ali i u drugim manjim gradovima.

Želimo prevazići ustaljeni neprihvatljivi pristup u kome je zaštita okoliša društveni trošak. Opređijeljeni smo za potpunije programe:

- podizanja energetske efikasnosti, između ostalih kroz podršku implementaciji lokalnih projekata toplifikacije stambenih objekata,
- zgradarstvo, adekvatno prostorno planiranje i odgovorno upravljanje prostorom i infrastrukturnim resursima,
- poboljšanje organizacione strukture i kadrovskih kapaciteta kantonalnih institucija zaštite okoliša i prirode, te pojačane kapacitete inspekcije zaštite okoliša povećanjem broja inspektora i nabavkom adekvatne opreme,
- adekvatne mjere zaštite i spašavanja i upravljanje otpadom (integralni sistem upravljanja) na osnovama cirkularne ekonomije u kojoj se otpad tretira u ciklusu lanca vrijednosti kao ulazna sirovina za stvaranje nove vrijednosti,

- unapređenje stanja okoliša kroz adekvatno upravljanje odvodom otpadnih voda,
- podršku nabavci vozila na električni pogon u javnom i organiziranom saobraćaju,
- edukacija i promocija o značaju očuvanja okoliša i prirode.

Jedan od najvećih izazova u budućem razvoju gradova, svakako, jeste uspostavljanje balansa između stavljanja okoliša u funkciju razvoja i njegove zaštite. U skladu sa nedavno donesenim strateškim dokumentima, korištenjem prilika iz vanjske okoline uz razvoj i aktiviranje vlastitih ljudskih i organizacijskih kapaciteta i to putem:

- liberalizacije biznisa upravljanja otpadom u svrhu razvoja cirkularne ekonomije i razvoja zelenih biznisa,
- ubrzanja investicija u razvoj javne infrastrukture,
- mobilizacije prirodnih i drugih resursa za razvoj na bazi JPP,
- stvaranja konkurentskog okruženja u komunalnoj privredi i privlačenja investitora kroz JPP ili direktne investicije.

Želimo unapređenja **regulative okoliša i prostora** i kapaciteta javne administracije i javnih i ostalih preduzeća da tu regulativu provode.

Opredijeljeni smo za izgradnju **obnovljivih izvora energije**, a ne za megalomanske energetske projekte koji prijete dodatnom zagađenju naših rijeka i zraka.

• **Pravosuđe, sigurnost i pravda**

Ovo poglavlje bi u svojoj osnovi moglo nositi naziv „**Borba protiv organizovanog kriminala i korupcije**“ jer je to rak rana našeg društva. Ipak, u cilju cjelovitosti promatranja svake pojave pa tako i sigurnosti potrebno je i ovo polje jasno definirati i označiti programski kao polje djelovanja političkog subjekta **Narod i Pravda**.

Naime, naš politički subjekt kroz svoje programske ciljeve i platformu nastoji odstraniti maksimum onog što čini čovjeka nesigurnim. Vladavina prava a ne stranaka, i posebno neobogaćivanje političkih dušebrižnika je naš cilj. Jačanje ekonomije te stvaranje podloge znanju kao posebnom ekonomskom potencijalu, a ne nepotizmu i zapošljavanja po liniji podobnosti, je naš cilj i ono što ćemo sigurno postići. Fabrike u kojima će se naši ljudi zapošljavati a ne fabrike u državnoj upravi u kojima je dozvoljen pristup samo odabranim. To je već objašnjeno u dijelu koji se odnosi na aspekte vladavine prava i ekonomije. U smislu sigurnosti, treba reći da se s time stvara podloga pravnoj i ekonoosknoj sigurnosti kao osnovnoj determinanti sigurnosti uopće.

Ipak, ovdje treba dati naš osnovni osvrt na to kako mi vidimo klasični oblik elementarne sigurnosti? Kako je organizirana policija i kako se boriti protiv osnovnih elemenata ugrožavanja sigurnosti uopće. Je li problem ovog društva organizirani kriminal i korupcija, terorizam, problem migranata ili nešto drugo? I kakav je sistemski, državni odgovor potreban?

Problem broj jedan ovog društva je korupcija. I sa tim povezan organizirani kriminal. I s tim povezana (ne)pravda. I sa tim povezan utjecaj politike na ono što bi trebalo da se pravdom zove.

Krenimo redom.

Policija u Bosni i Hercegovini je reformisana ili nereformisana u hronologiji dešavanja nakon rata. Možemo reći da je i poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu naša policija imala snagu dok je u njoj postojao mentalitet milicije. Autoritarne primjene policijskih ovlaštenja. Nakon određenih reformi, rukovođenih od strane međunarodne zajednice, u policiju se uvukla nesigurnost i strah za vlastitu egzistenciju. Kao posljedica toga, rastao je kriminalni potencijal klasičnih kriminalaca ali i onih u bijelom okovratniku. U njihovim udobnim foteljama.

Novi sistem, snažno podržan od međunarodne zajednice, stvorio je policijsku organizaciju koja ne samo da je mentalitetom nesigurna već i u svojoj organizaciji postaje karijerno cementiran i zatvoren sistem. Umjesto mobilnosti kadrova kao osnovne karakteristike svake moderne policije, naša policija je na trenutnim zakonskim osnovama duboko cementiran sistem u kojem ne postoji mogućnost pristupa bilo kome koji ima posebna znanja koja su neophodna, posebno, u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala. U trenutnom sistemu postoji mogućnost pristupa policiji do 27 godina za policajce sa SSS spremom i do 35 godina sa VSS spremom. I to u

početni čin, nakon čega je karijera do policijskog rukovodioca ili značajnijeg policijskog službenika neizvjesna i ovisna o tome koliko je odnosni policajac „dobar“ sa svojim šefom a ne koliko dobro radi svoj posao.

Narod i Pravda se zalaže za to da se decementira ovaj zatvoreni sistem (koji ne znamo kome odgovara) i da se otvori mogućnost ljudima sa potrebnim znanjima da mogu i nakon ovog perioda dati svoj doprinos. Dakle, zalažemo se za to da čovjek koji je ekonomista, stekao je iskustvo u bankarskom ili u bilo kojem sektoru privrede, može imati pristup policiji i svoje znanje iskoristiti u tu svrhu. I slično i u drugim sektorima. Time bi se otvorila mogućnost i da policajci svoju šansu traže u drugim sektorima sa nadom da se mogu ponovno vratiti u policijsku uniformu. I posebno, a što ćemo kasnije posebno apostrofirati, zbog važnosti finansijske istrage u policijskom i tužilačkom radu.

Time bi se otvorile nebrojene mogućnosti za borbu protiv savremene fenomenologije kriminaliteta koja bi se svela na onu mjeru koja odgovara građanima naše zemlje a ne bilo kome drugom, koji kroz cementirane strukture policije ostvaruje svoje ciljeve koji su duboko vezani za, baš takve, cementirane i upravljive strukture policije kako u srednjem menadžmentu tako, i što je posebno važno, u višem menadžmentu policije.

Pored ove interorganizacione reforme, potrebna je i reforma znanja posebno u borbi protiv savremenih oblika kriminaliteta. Nedopustivo je da npr. cyber sigurnost ovisi o tome da li će jedan policijski službenik odlučiti da ostane u Federalnoj upravi policije (koja se jedino ovim pitanjem bavi i tog zbog ovog policijskog službenika) ili će se stvoriti sistemska pretpostavka za djelovanje na ovom polju. Isto tako kada je u pitanju terorizam i organizovani kriminal.

No, pored navedenog unutarpolicijskog problema, treba napomenuti da i cjelokupna organizacija policije nije ona kakva odgovara građanima ove zemlje. Još od Ashdownovih reformi policije koje su izrodile Direkciju za koordinacije policije koja koordinira samu sebe a na cjelokupni policijski aparat u Bosni i Hercegovini, nije se desilo ništa značajno u tom smislu. Ostalo je nekoliko policijskih agencija na državnom nivou koje su u smislu postavljanja sigurnosnih prioriteta pod lupom Ministarstva sigurnosti koje takve prioritete ne postavlja već se, svjedoci smo toga još od ministროvanja Radončića i sad Mektića, bivaju više političko-populističke a manje sigurnosne funkcije. Dakle, iako pod lupom Ministarstva sigurnosti, samostalne upravne organizacije u njenom sastavu djeluju kao nekoordiniran sistem u kojima djeluju stranački kadrovi koji ispunjavaju stranačke a ne opće sigurnosne ciljeve.

Umjesto da Direkcija za koordinaciju policije, koordinira policijom na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine, ona koordinira samom sobom. I bez neke važne nadležnosti osim da osigurava tzv važne ličnosti i objekte. Od članova Predsjedništva, ministara pa do zgrada države Bosne i Hercegovine i ambasada u Bosni i Hercegovini. I uvjerali smo se u februaru 2014. da ni to nisu u stanju. Pitamo se zašto?

Državna agencija za istrage i zaštitu nije proizvela niti jedan veliki korupcijski slučaj iako bi to po defaultu trebala. Velike su nadležnosti ove agencije, od istraživanja finansiranja terorizma do procesuiranja ratnih zločina te posebno organiziranog kriminala i korupcije. Pamtim li neki veliki korupcijski slučaj, osim možda hapšenja Lijanovića u predizbornoj utrci u septembru 2014? Pitamo se zašto?

Pitamo se i zašto odjednom problem migranata. Gdje je tu Granična policija i Ured za strance. Je li ovakvo stanje nastalo slučajno ili je proizvod nerada i nefunkcioniranja osnovnih policijskih agencija na državnom nivou. I pitamo se opravdano zašto?

Jedan je odgovor za svako zašto. Policija je duboko pod političkim utjecajem. Kadrovi na državnom nivou su izabrani od strane politički orkestriranih nezavisnih odbora kojima upravljaju ne toliko politike koliko interesne grupe unutar tih politika. Na upravljačkim pozicijama nisu sposobni već podobni kadrovi koji se na znaju nositi sa najtežim pojavama. Oni umiju jedino slušati svoje političke šefove i to im je najvažnija referenca.

Ista je situacija unutar entitetskih i kantonalnih policija. Jedina je razlika što u MUP-u RS postoji snažniji i formalniji uticaj ministra unutrašnjih poslova. U kantonima je to prikriveno i vezano za interesne grupe unutar političkih partija koje se pitaju za sve. Uz pojedine izuzetke, izbor glavnih policijskih kadrova se dešava u okvirima političkih dogovora i utjecaja interesnih grupa unutar politika.

Koji je odgovor na sve ovo?

Odgovor je u narodu i u pravdi. Odgovor je u tome da narod kontroliše sve ove procese. Odgovor je u transparentnosti. Odgovor je u tome da svi odgovaraju za učinjeno narodu a ne strankama. I odgovor je otvaranje policije novim kadrovima, iskusnim kadrovima, u mobilnosti znanja a ne cementiranim sistemima koji kao statična statua ne mogu odgovoriti na savremene sigurnosne izazove.

I gdje je još odgovor? U Pravosuđu?

Da, i u pravosuđu. To je nedavno rekla i Evropska komisija u svom izvještaju o kapacitetima Bosne i Hercegovine u borbi protiv organiziranog kriminala i korupcije.

Ne mogu to sebi priznati, ali tužiocima ne znaju svoj posao. Ili namjerno ne znaju ili neće da znaju.

Upravo u tom izvještaju, Evropska komisija s pravom konstatuje da policija ne zna pravo a tužiocima kriminalistiku. I umjesto da jedni druge uče o onome što ne znaju, oni su u postojećem sistemu čahure u svojim cementiranim sistemima. Evropska komisija traži da policija bude subordinirana tužiocima a da nekvalitetne tužilačke odluke budu podložne sudskoj kontroli. I sa pravom to konstatuje.

Smatramo to potpuno opravdanim. Gledajući sistemski, reforma pravosuđa u Bosni i Hercegovini, započeta još početkom ovog milenija, nije dala zadovoljavajuće rezultate. Posebno

u smislu borbe protiv organiziranog kriminala. Pohvalno je što je osnovano Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH koje bi trebalo biti garant nezavisnosti pravosuđa BiH. Teorijski, takva postavka je odlična, ali je problem što različite politike imaju značajan uticaj na izbor i imenovanje nosilaca pravosudnih funkcija. Nedavne izmjene Zakona o VSTV BiH, urađene ekspertski od strane VSTV BiH bi mogle dati rezultat, ali je potrebno opet napomenuti da kod nas nisi problem zakoni već njihova implementacija. Problem su i politike ili interesne grupe unutar političkih stranaka koji na ovaj ili onaj način ostvaruju različite vrste kontakata sa nosiocima pravosudnih funkcija i imaju utjecaj na donošenje pravosudnih odluka.

Ovdje ne mislimo samo na VSTV BiH. Možda i najmanje jer je problem funkcioniranja pravosuđa ponajviše iskazan u radu tužilaštava. Tu se najviše osjeća politički uticaj. U konkretnim predmetima. U manjku korupcijskih predmeta, u lošem kvalitetu rada tužilaca i posebno u lošoj koordinaciji i saradnji sa policijskim agencijama.

Narod i Pravda će se zalagati za jaču kontrolu tužilačkih predmeta i posebno rada tužilaca. Ne samo u smislu prevencije i sankcioniranja disciplinskih prekršaja već u smislu izgradnje kapaciteta za mogućnost ekspertske inspekcije pojedinih predmeta. Pored mogućnosti da npr. tim koji je formiran od strane VSTV može izvršiti inspekciju pojedinih predmeta, smatramo nužnim da ta inspekcija ima i građansku kontrolu. Da građani mogu imati realne informacije o postupanju tužilaca u pojedinim predmetima. Pored toga zalagat ćemo se da se kriminal nosilaca pravosudnih funkcija smatra jednim od prioriteta u radu, jer vjerujemo da je većina njih časni ljudi, ali je neophodno sankcionirati one koji su odavno označeni kao nosioci kontraverzi u pravosuđu i sl.

Ipak, institucionalno, najbitnija je saradnje policije i tužilaca. Razmjena znanja i informacija. Direktna upućenost jednih na druge. Smatramo da bi kriminalističku policiju trebalo funkcionalno subordinirati tužilaštvu, gdje bi tužilaštvo bilo formalni/funkcionalni rukovodilac policijskim službenicima u pojedinim predmetima i gdje bi mogućnost uticaja policijskih rukovodilaca na njihov rad bila svedene na najmanju moguću mjeru.

Narodu ćemo pravdu donositi time što ćemo ojačati rad časnih tužilaca i policajaca a tražiti sankcioniranje nečasnih. Tražit ćemo građansku kontrolu rada Ureda disciplinskog tužioca. Nije dobra prevelika autonomija bilo gdje pa ni u ovom segmentu.

Tražit ćemo i građansku kontrolu inspekcija po pojedinim predmetima.

Tražit ćemo pojačan angažman policijskih i tužilačkih organa, kada je u pitanju kriminal njihovih kolega i kolegica.

Tražićemo proaktivne finansijske istrage. One su temelj svakog iole ozbiljnog istražnog postupka. Takvih istraga gotovo da nema u sadašnjim uvjetima jer imamo zacementirane policijske organizacije i needucirane tužioce u ovom smislu. Pojedini izvještaji ukazuju da je glavna radnja dokazivanja koju upotrebljavaju tužioći – svjedočenje. Taj zastarjeli metod rada je

potrebno izmijeniti i pozicionirati finansijsku istragu kao glavni alat. I to proaktivni. Niko ne može reći da jedan tužilac ne može uz pomoć finansijske istrage istražiti imovinu očigledno preko noći obogaćenih pojedinaca. Zato, ako postoji put, onda je on jasan.

Tražiti ćemo da se kapacitiranjem kadrovima koji mogu pomoći u finansijskim istragama uvede kao pravilo za svako tužilaštvo. I tražit ćemo rezultate.

U sudskom sistemu, tražit ćemo da pravda ne bude spora niti da sudski postupci ne traju beskrajno dugo. Postupak koji traje 5 ili 6 godina nije postupak i ne pomaže strankama da zadovolje svoje interese. Pomoći ćemo sudovima da se kapacitiraju ali ćemo tražiti i rezultate. Brze i efikasne postupke i najbolji mogući kvalitet postupanja.

Narod i Pravda zna koje su anomalije u polju sigurnosti i pravde.

Narod i Pravda zna i recept uspjeha.

Narod i Pravda će imati ljude na ključnim mjestima koje će znati artikulirati svoje aktivnosti kako bismo svi mi osjetili kako djeluje pravda i prema moćnim ali kriminalnim pojedincima.

Narod i Pravda će se izboriti za više pravde a manje nepravde.

• **Saobraćaj transport i komunikacije BiH i EU**

Povezivanje osnovne i sveobuhvatne mreže saobraćajno transportne infrastrukture Bosne i Hercegovine sa transevropskim mrežama i koridorima, jedan je od osnovnih ciljeva i važan preduvjet za ravnomjeran razvoj svih članica Evropske unije, kao i zemalja koje se nalaze u okruženju zemalja članica. Evropska unija stoga kontinuirano ulaže napore, da se uporedo povećanjem broja članica, omogući izgradnja potrebnih saobraćajnica i integracija nacionalne mreže saobraćajnica u jedinstvenu Transevropsku mrežu saobraćajnica. Razvoj moderne infrastrukturne saobraćajno – komunikacijske mreže predstavlja ključni faktor uspjeha jedinstvenog tržišta EU, s obzirom na to da se njime postižu dva od tri temeljna cilja evropske integracije: slobodno kretanje putnika i slobodno kretanje roba. Danas Evropska unija značajne aktivnosti usmjerava i pokušava da kroz direktive i smjernice u saobraćajno-transportnom i komunikacijskom sektoru, integrira model „održive mobilnosti”. Razvoj svih vidova transporta je neophodan radi konkurentnosti i ponude različitih vidova usluga pa u tom pogledu postavlja cilj optimalnog razvoja svih vidova transporta, kako bi se u skladu s EU transportnom politikom postigao zadovoljavajući nivo svih usluga uz dostignuće promovisanog i praktično primijenjenog intermodalnog transporta i inteligentnog transportnog sistema (ITS), kao najviših oblika modernog i ekonomičnog transporta, potrebnog ekonomiji, društvu i građanima pojedinačno.

Definisanje ciljeva, prioriteta, načina finansiranja i dinamike izgradnje saobraćajno-komunikacijske infrastrukture u Bosni i Hercegovini, predstavlja sveobuhvatno posmatranje i analizu saobraćajno-komunikacijske infrastrukture u Bosni i Hercegovini. Na ovakav način uspostavlja se okvir državne politike usklađene sa EU prostorom koja na transparentan i odgovoran način daje politiku u sektoru saobraćaja, transporta i komunikacija u BiH.

Svrha politike u sektoru saobraćaja, transporta i komunikacija treba da se ogleda kroz sljedeće globalne prioritete: Prioritet 1: Zadovoljenje i povećanje mobilnosti roba i ljudi, te doprinos ukupnom održivom društvenom i ekonomskom razvoju. Prioritet 2: Optimalan razvoj svih vidova saobraćaja i transporta i pružanje najboljeg nivoa usluga pri najnižim troškovima. Prioritet 3: Interna usaglašenost u oblasti transporta te harmonizacija s EU standardima i propisima, uključujući aspekte sigurnosti i zaštite okoliša i Prioritet 4: Povećati spremnost za informaciono-komunikaciono umrežavanje i razvoj informacionog društva.

U tom cilju nove politike u sektoru saobraćaja, transporta i komunikacija trebaju da se baziraju na sljedećim aktivnostima:

- Neophodno je što prije da BiH preduzme nadležnosti koje mu prema Ustavu pripadaju u sektoru cestovnog saobraćaja i transporta, prije svega nad međunarodnim cestovnim pravcem kao što je koridor Vc, koji bi po ustavnim i drugim nadležnostima treba da se koordinira i vodi sa nivoa države BiH, uvažavajući sve nadležnosti entiteta i kantona

posebno u prostorno planskoj dokumentaciji. Da bi ovo intenzivnije zaživilo neophodno je formiranje cestovne korporacije koja će pripremiti jasnu dinamiku, izvore finansiranje i prioritete realizacije zacrtanih strateških ciljeva kao i izvršiti valorizaciju usvojenih i prijedloga novih strateških pravaca u BiH u konekciji sa regijom i EU.

- Okvirna strategija transporta Bosne i Hercegovine je usvojena u julu 2016. godine i podrazumijeva približavanje Bosne i Hercegovine evropskim normama i standardima u sektoru transporta. Potrebno je da se aktivira Ekspertni tim i Tim za koordinaciju za transportnu infrastrukturu, koji će pripremiti jasnu dinamiku, izvore finansiranje i prioritete realizacije zacrtanih strateških ciljeva kao i izvršiti valorizaciju usvojenih i prijedloga novih strateških pravaca u BiH u konekciji sa regijom i EU.
- U segmentu finansiranja infrastrukture mora se dati realan i pošten okvir i na korektan način pristupiti finansiranju infrastrukture u BiH. U proteklom periodu udovoljeno je svima osim narodu i građanima BiH, povećali smo po drugi put trošarine, odnosno akcize za izgradnju autocesta i brzih cesta i magistralnih ceste pa je neshvatljivo da preko sto miliona KM na računu stoji (podatak iz maja 2018) a ih mi ne znamo iskoristiti. Vapi nam i izgradnja i autocesta na koridoru Vc i ostalih autocesta, 'entitetskih' cesta, i brzih ceta koje smo planirali. Novci nam stoje. To je izgubljena bitka u smislu da nemamo tačnu dinamiku, način izgradnje i investiranja u infrastrukturu. Nismo napravili akcione planove i dešava se da gradimo pojedine dionice koje nemaju svrhu niti adekvatana stručan parametar za gradnju. To se desilo sa dionicom autoceste na trasi Koridora Vc Svilaj – Odžak, a to nam se isto dešava i u 2018. sa potpisanim izgradnjom dionice Buna – Počitelj, koji niti počinju niti završavaju na putnoj komunikaciji. Na takav način smanjujemo korisnost i svrhu izdvajanja građana za izgradnju brzih cesta autocesta i magistralne mreže.
- Projektiramo i izdvajamo sredstva za gradnju pojedinih dionica brzih cesta u BiH, koje nemaju opravdanost izgradnje sa aspekta saobraćaja i ostalih parametara nego se drugim „kriterijumima“ grade brze ceste ili planiraju graditi...
- Organizirano i stručno raditi na analizama utroška sredstava u infrastrukturu na području BiH. Izraditi planove utroška sredstava, namijenjenim za transport i transportno-komunikacijsku infrastrukturu (trošarina, akciza i kredita) sa definiranim prioritetima i dugoročnim planiranjem. Neophodno je kroz realne planove utroška i dinamike utroška sredstava obuhvatiti sve izvore finansiranja iz proteklog perioda kao i izvore u budućem periodu. Planom jasno definirati prioritete utroška sredstava, kao i periode povrata sredstava vezujući ih za stručne elaborate i ekspertize, koji bi pomogli da imamo jasne poruke o utrošku sredstava prikupljenih od građana i preuzetih kreditnih zaduženja i drugih načina, da nam se ne dešavaju kao u proteklom periodu da ne znamo ili nismo

dovoljno upoznati sa nametima koje imamo i nametima koje očekujemo i periodu vraćanja i zaduživanja.

- *Intenzivnije i sveobuhvatnije raditi na ubrzavanje aktivnosti u okviru transportne zajednice zemalja zapadnog Balkana* je dokument koji je neophodno uraditi jer su predradnje na ovom polju urađene i neophodno je da BiH kroz ovaj dokument definira aktivnosti, prioritete, načine finansiranja okvira transportne zajednice i njenih planova, kako nam se ne bi desile manjkavosti kao kod prethodnih zajednica i asocijacija u koje su BiH ulazili i njeni entiteti bez jasnih smjernica i ciljeva. Pristupanje Bosne i Hercegovine krajem 2017. godine ugovoru o Transportnoj zajednici, u oblasti cestovnog, željezničkog, unutrašnjeg i pomorskog transporta, ima za cilj sveobuhvatni razvoj transportnog sistema između Evropske unije i zemalja Zapadnog Balkana.
- Analitički raditi na dijelu zakonske i podzakonske legislative u oblasti transporta i komunikacija u cilju približavanja evropskim normama i standardima u sektoru transporta i komunikacija, podrazumijeva približavanje Bosne i Hercegovine evropskim normama i standardima u sektoru transporta. Nadležne institucije Bosne i Hercegovine, potrebno je da osiguraju uvjete i izgrade kapacitete koji će osigurati izradu i donošenje zakona i ostalih propisa u sektoru transporta i komunikacija, sa ciljem postizanja visokog stepena razvijenosti. U drugom koraku potrebno je donijeti podzakonske akte, koji će ostati u okvirima donesenih zakona, koji će detaljno razraditi pojedine oblasti. U trećem koraku potrebno je osigurati njihovo kontinuirano usklađivanje sa pravnim aktima Evropske unije, sa ciljem unapređenja sektora transporta i komunikacija Bosne i Hercegovine i njegovog lakšeg približavanja prometu Evropske unije. U četvrtom koraku potrebno je osigurati kontinuirano usklađivanje pravnih propisa donesenih na nivou kantona i entiteta sa pravnim propisima donesenim na nivou tijela Bosne i Hercegovine.
- Izvršiti valorizaciju strateških planova u konceptu telekomunikacionog saobraćaja Bosne i Hercegovine i implementaciju digitalizacije i osiguranje primjene 4G mreže shodno strateškim dokumentima iz sektora telekomunikacija potrebno je redefinirati ciljeve, prioritete i načine finansiranja uspostave 4G mreže u ponudi na bh. prostoru. To podrazumijeva, da je u što kraćem roku potrebno provesti postupak druge i treće faze digitalizacije, te osigurati uspostavu 4G mreže. Provođenjem digitalizacije, uspostavom 4G mreže, Bosna i Hercegovina će se približiti razvijenim zemljama na polju digitalizacije, što će osigurati dalji napredak na polju razvoja digitalnog društva.
- Strategija sigurnosti u saobraćaju Bosne i Hercegovine sa akcionim planom 2017-2027, je neophodan zakonski dokument nastao kao posljedica usvojena Zakona o sigurnosti saobraćaja na putevima u BiH, 2006. godine. Isto tako ovaj dokument je obavezujući i prema UN Dekadi sigurnosti saobraćaja 2011-2020. godina, a posebno je aktuelan za bh. prostore s obzirom na loše parametre sigurnosti u saobraćaju.

- Nemamo strategiju sigurnosti u saobraćaju iako smo imali potrebu od zakona iz 2017. godine da je usvojimo kao i akcione planove i da se tako organizirano bavimo sigurnošću u saobraćaju. Da šaljemo poruke koje bi upozorile građane o tome šta znači opuštanje da sa ovakvom infrastrukturom, odnosno stanjem motornih vozila, da moraju pojačati opreznost kako nam daju pojedine zemlje kada sugeriraju svojim građanima kad posjećuju BiH da moraju imati dodatni oprez, jer je broj saobraćajnih nesreća na našim cestama znatno veći nego na njihovim zemljama i upozoravaju svoje građane koji putuju prema BiH na tu opasnost. Bosanci i Hercegovci moraju shvatiti da “imamo jednu mrtvu osobu dnevno, da imamo stotinjak povrijeđenih čime šaljemo pogrešnu sliku onima koji posjećuju našu zemlju i koriste naše puteve”.
- Raditi na pripremi projekata i studija na organizovan i stručan način, posebno na nekim novim pravcima koji su jedino medijski ucrtani i po izjavama pojedinaca. Neophodno je u što kraćem roku izraditi studije ekonomske opravdanosti izgradnje autoputa Sarajevo – Beograd, sa idejnim varijantama trase koja bi trebala dati odgovore o varijantama trase, prioritetima trase, načinu finansiranja i modelima izgradnje. Cestovni pravac koji se pojavljuje u posljednje vrijeme od 2017. godine sa finansijskim i prostornim obimom najvećim do sada, neophodno adekvatno istražiti u kojoj mjeri i kojem kapacitetu graditi, odnosno istražiti optimalne trase, te izraditi opravdanost trase i kapaciteta trase na cijelom području obuhvata u javnosti poznatom koridoru, autoputu, brzom putu i drugim kategorijama ovog putnog pravca. Isto uraditi sa svim novim idejama, ma otkuda te ideje došle.
- Potrebno je izvršiti valorizaciju strategija zračnog saobraćaja u BiH i uspostaviti potpunu kontrole nad zračnim prostorom u BiH. Izraditi dokument koji bi u kratkoročnom periodu definisao ciljeve i prioritete, koje su to neophodne radnje i pripreme da bi BiH ovladala na svim visinama svojim zračnim prostorom. Također, u okvirima ovog dokumenta neophodno je izvršiti valorizaciju planova u definiranju novih aerodroma u BiH, sa jasnim mjerilima gdje graditi i gdje širiti ponudu u zračnom saobraćaju. (Aerodrom Bihać, Trebinje i drugi koji se najavljuju, bez jasne planske, prostorne dokumentacije i stručne elaboracije). Uspostavljeni koncept FRA, potrebno je dalje razvijati, sa ciljem osiguranja većeg broja letova kroz zračni prostor Bosne i Hercegovine
- Izrada strategije željezničkog saobraćaja BiH u kontekstu razvoja željeznica Zapadnog Balkana, podrazumijeva definiranje ciljeva, prioriteta, načina finansiranja i dinamike izgradnje željezničke infrastrukture u kontekstu značaja regionalnog razvoja. Potrebno je kroz ovaj dokument sagledati sve planove i prioritete zemalja Zapadnog Balkana u kontekstu razvoja željezničkog saobraćaja i na takav način korigovati i prilagoditi nacionalne planove u razvoju željezničke infrastrukture i kroz navedeno definisati načine zajedničkog finansiranja i finansiranja putem fondova i kredita koji bi u ovom slučaju bili podržani. Dosadašnji razvoj željezničke infrastrukture je većinom planiran na

nacionalnom nivou, pa tako postoje odgovarajući planovi željezničke infrastrukture koji nisu podržani ili nisu razumljivi za susjedne zemlje zbog čega i doživljavaju svoj neuspjeh.

- Izrada studije i akcionog plana za uspostavljanje konkurentnog, pouzdanog i sigurnog transportnog sistema u prijevozu robe i putnika, podrazumijeva obuhvat i analizu transportnog tržišta u prijevozu robe i putnika, na području BiH i na području entiteta i kantona, te njegovu konekciju i analizu na evropskom prostoru. Kroz ovu studiju i akcioni plan neophodno je definiranje ciljeva, prioriteta, načina finansiranja i dinamike prioriteta u zakonskoj, tržišnoj prilagodbi poslovnog okruženja za uspješno poslovanje svih preduzeća u BiH u sektoru transporta putnika i roba. Studija i akcioni plan bi trebali dati odgovore i definirati dinamiku i načine finansiranja prilagodbe pojedinih sektora koji bi pospješili razvoj i investiranje u sektor i tržište putnika i robe.
- Neophodno je prije svega donošenje novih i inoviranih smjernica, propisa i tehničke dokumentacije (uputstva, priručnici, obuka, certificiranje, provođenje u praksi i dr.) na osnovu kojih će se uspostaviti adekvatan sistem projektovanja, gradnje i održavanja saobraćajne infrastrukture.
- Izraditi dokumente za koncept koncesija kao modela financiranja izgradnje cestovne infrastrukture u Bosni i Hercegovini bio bi osnova za modele i mogućnosti drugih načina finansiranja osim onih koji su trenutno na snazi, krediti i akcize i porezi na vozila i registraciju. Koncept koncesija kao modela financiranja izgradnje cestovne infrastrukture u Bosni i Hercegovini. U koncesijskom modelu izgradnje cestovne infrastrukture, dobit za državu ne mora nužno biti vidljiva u proračunu, jer sama gradnja autocesta bez dugoročnog zaduživanja ili ulaganja predstavlja određenu vrstu benefita. Nadalje, stalna i dugoročna zaduženja dugoročno će za posljedicu nedvojbeno imati fiskalni deficit. Ovisno o stavovima budućih saziva Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i entitetskih Vlada, eventualna kasnija monetizacija autocesta, odnosno pretvaranje javnog duga u novac nakon gradnje putem kreditnih zaduženja, nedvojbeno može imati samo kratkoročni pozitivan učinak za proračun, dok su dugoročni učinci nedvojbeno negativni. Složeno društveno-političko uređenje Bosne i Hercegovine, kad su nadležnosti i zakonski okviri u pitanju, ne može biti opravdanje za zastoj izgradnje cestovne infrastrukture u Bosni i Hercegovini nego mora biti izazov inženjerima, ali i političkim strukturama za traženje mogućih rješenja.
- Model i mogućnosti primjene javno-privatnog partnerstva u sektoru lučke putničke infrastrukture. Investiranje u transportnu infrastrukturu je krucijalno kako bi se podstakao ekonomski rast. Na globalnom nivou je prisutan rastući interes u korištenju javno-privatnog partnerstva u području izgradnje i rekonstrukcije lučke infrastrukture. Iskustva mnogih zemalja u implementaciji modela javno-privatnog partnerstva, potvrđuju da

strukturirani i dobro upravljani aranžmani, mogu pomoći da se najbolje iskoriste finansijski i tehnički resursi javnog i privatnog sektora u funkciji poboljšana putničkih lučkih infrastrukturnih kapaciteta, povećanja efikasnosti i uvođenja inovativnih usluga lučkih operacija.

Svaki od gore nabrojanih dokumenata i aktivnosti bi doprinio razvoju i prosperitetu Bosne i Hercegovine i svih njenih građana, koji bi mogli biti sastavni dio razvoja Zapadnog Balkana i evropskog prostora.

• Zdravstvo

Sadašnje stanje u zdravstvenom sektoru našega društva je izrazito nezadovoljavajuće kako za same korisnike tako i za davaoce zdravstvenih usluga što je direktna posljedica politizacije zdravstva i postavljanja nedovoljno sposobnih i isključivo politički podobnih rukovodećih kadrova u poslijeratnom periodu. Nepostojanja adekvatne koordinacije i nadzora federalnog nivoa vlasti sa kantonalnim nivoima dovelo je do skoro potpunog kolapsa funkcionisanja zdravstvenog sistema u većini kantona. Također, pitanje finansiranja zdravstvenog sistema došlo je „pred zid“, samo u FBiH se zdravstvena potrošnja **u posljednjih 15 godina utrostručila**, s 900 miliona na oko 2,5 milijarde godišnje, a glavni uzroci su starenje stanovništva te preglomazna zdravstvena administracija, dok nam nedostaje stručnog medicinskog kadra. Iako su troškovi zdravstva izuzetno porasli, broj zdravstvenih usluga po glavi stanovnika nije rastao, kao ni broj kreveta niti značajnija izgradanja zdravstvene infrastrukture. Zbog odlaska mladog stručnog medicinskog kadra iz zemlje, BiH se već suočava s manjkom adekvatnih kadrova i dovođenje u pitanje pružanja i osnovnih medicinskih usluga. Broj ljekara po glavi stanovnika u BiH je 2,5 puta manji od standarda EU. Po dostupnim statističkim podacima **u FBiH živi 15% stanovništva bez prava na zdravstveno osiguranje**.

Uprkos brojnim reformskim pokušajima, sistem zdravstvene zaštite suštinski se nije mijenjao od 1997. godine. Postojeći podaci i izvršene analize ukazuju da se promjenama sistema funkcionisanja i na sadašnjem nivou finansiranja može osigurati kvalitetnija i obuhvatnija zdravstvena zaštita stanovništva što može predstavljati i prvi korak reforme zdravstvenog sistema.

Reforma zdravstvenog sistema treba se zasnivati na stvarnim zdravstvenim potrebama stanovništva i realno mogućem izdvajanju za njihovo zadovoljenje. Program reforme zasnivamo na analizi postojećeg stanja, analizi raspoloživih resursa uz primjenu postojećih modela reformi sistema zdravstvene zaštite u zemljama u okruženju i zemljama EU. Reformske procese sistema zdravstvene zaštite zahtjevno je implementirati. Mnoge zemlje susrele su se sa velikim problemima radi neadekvatnog i nejedinstvenog sistema implementacije jer ne postoji set strategija koje će osigurati uspješne rezultate reformskih procesa.

Program zdravstvene politike Naroda i Pravde provodit ćemo i realizirati kroz sljedeće mjere i ciljeve:

1. Ubrzanim donošenjem zakonskih rješenja i izmjenama postojećih zakona, prvenstveno Zakona o zdravstvenoj zaštiti i Zakona o zdravstvenom osiguranju koji će omogućiti sprovođenje potrebnih i odgovarajućih reformskih procesa u narednom periodu,

2. Donošenjem strateškog plana razvoja zdravstva u Federaciji BiH za period 2019-2029. uz dostavljene akcione planove i praćenje njegovog sprovođenja uz obavezu redovnih periodičnih izvještaja Federalnog ministarstva zdravstva,
3. Donošenjem jedinstvenog Plana restrukturiranja zdravstvene djelatnosti i reorganizacije zdravstvenih ustanova na federalnom i kantonalnim nivoima uz jasno definiranje djelovanja i djelokruga rada prvenstveno federalnih, a zatim i ostalih nižih nivoa zdravstvene zaštite,
4. Jasno definiranim sistemom primarnog, sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite i jasnim putem upućivanja između pojedinih nivoa sa težištem na unaprijeđenju primarnog nivoa,
5. Uspostavljenjem finasijske stabilnosti zdravstvenog sistema i načina finansiranja,
6. Donošenjem Zakona o finasijskoj konsolidaciji zdravstvenih ustanova na svim nivoima i pokretanje zakonske odgovornosti lica koja su ove ustanove dovele u gubitke nezakonskim postupcima,
7. Završetkom izrade jedinstvenog Registra zdravstvenih radnika na teritoriji FBiH,
8. Izjednačavanjem statusa i prava svih korisnika zdravstvenih usluga na ostvarivanju zdravstvene zaštite u svim kantonima,
9. Unapređenju statusa zdravstvenih radnika kroz kolektivne ugovore i definiranju plate zdravstvenih radnika ocjenom kvalitete i broja pruženih usluga zavisno od nivoa zdravstvene zaštite,
10. Programima preventivnog djelovanja i ranog otkrivanja vodećih oboljenja,
11. Izrade strategije i načina palijativne njege i liječenja teško oboljelih lica,
12. Daljeg razvoja ljudskih resursa, edukacije i poduzimanjem mjera zaustavljanja odlaska kadrova van zemlje,
13. Završetka programa informatizacije u zdravstvu,
14. Sistemskom borbom protiv korupcije u zdravstvu.

• **Socijalna politika**

U postratnim zemljama, kao što je slučaj s BiH, česta je pojava osiromašenja većine stanovništva s jedne i bogaćenja manjine s druge strane – **u BiH je izvršena velika polarizacija na bogate i siromašne**. Siromaštvo bh. populacije, a time i njihova društvena isključenost, široko je rasprostranjena pojava u BiH. BiH je potpisnica međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, na osnovu kojih je dužna socijalno pomagati ugroženim kategorijama stanovništva. Prema Evropskoj socijalnoj povelji, BiH je dužna osigurati efikasno uživanje prava na socijalnu pomoć te osigurati izvore sredstava za život osobama koje nisu u mogućnosti ostvariti izvore sredstava svojim trudom niti na bilo koji drugi način. Također, Dejtonski mirovni sporazum osigurava svim osobama u BiH najveći stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, što obuhvata i pravo na socijalnu pomoć. Ustav BiH garantira pravo na socijalnu pomoć.

Obuhvat, kvalitet i dostupnost javnih usluga iz socijalnog sektora bitno utječu na kvalitet života ljudi. Generalno se može ocijeniti da je obuhvat tih usluga širok, ali nedovoljan i da nije ravnomjerno raspoređen na području BiH. Od 2013. godine broj primatelja neke vrste socijalne pomoći se smanjio, a socijalna primanja su uglavnom ostala ista, bez obzira na enorman rast troškova života. Posebno je **izostala socijalna skrb kada je riječ o populaciji mladih, koja je uzrokom visoke stope nezaposlenosti jedan od najsiromašnijih slojeva našeg društva**. Socijalna politika prema mladima u BiH gotovo je potpuno izostala, izuzev sporadičnih koraka koje su neke institucije vlasti preduzimale, ali bez strateškog pristupa (stipendije, krediti za subvencioniranje kamata za stambeno zbrinjavanje, vrlo rijetkih jednokratnih općinskih novčanih pomoći za mlade majke i sl.).

Važan pokazatelj kvalitete života mladih je mogućnost stambene samostalnosti. Stambena zbrinutost mladih u BiH na niskom je nivou, samo 7% mladih je stambeno samostalno, 2% je onih koji žive kao podstanari, odvojeno od roditelja, a 5% onih koji žive u stanu ili kući koja je njihovo vlasništvo. Socijalna izdvajanja za mlade su minimalna. **Procent onih koji su se izjasnili da su korisnici nekog vida socijalne pomoći kreće se ispod 3,5%**. Tek svaki deseti srednjoškolac i student prima neku stipendiju. Samo je 17% mladih koji su u mogućnosti redovno doprinostiti kućnom budžetu i 22% onih čiji doprinos postoji, ali je neredovan. 23% mladih živi u domaćinstvima s manje od 1000 KM mjesečno. Samo 5% mladih mjesečno raspolaže s iznosom većim od 1000 KM. **9% mladih u FBiH je vjenčano**, 7% ih ima djecu, a uglavnom imaju jedno (43%) ili dvoje (24%) djece.

Evidentan je težak materijalni i socijalni položaj penzionera koji je rezultat stalnog rasta životnih troškova, a beznačajan porast penzija. U Federaciji živi više od 400.000 penziona, a većina njih prima minimalnu penziju - **62% penzionera preživljava s 327 KM mjesečno**.

Narod i Pravda zagovara progresivnu socijalnu politiku. Odlučni smo sprovesti socijalnu politiku koja će biti usmjerena na preventivu i razvoj, a ne na davanje minimalne milostinje i to prvenstveno kroz programe (do) edukacija, prekvalifikacija i zapošljavanja, kako bi mladi mogli dostojanstveno živjeti od svog rada. Masovno zapošljavanje mladih i uplate doprinosa na njihov rad u fondove je eliminatoran kriteriji i glavni preduvjet da bi se stabilizirao penzioni fond i omogućilo postepeno povećanje penzija, te osiguralo funkcionisanje zdravstvenog sistema. Stoga je Narod i Pravda prvenstveno opredijeljen za progresivne proaktivne mjere zapošljavanja, s ciljem dugoročnog rješavanja pitanja najugroženijih socijalnih kategorija. Pored toga, želimo uraditi **reviziju i preraspodjelu socijalne pomoći**, kako bi procentualno velika izdvajanja stigla stvarno ugroženim kategorijama i izbjegla se svaka mogućnost zloupotrebe i bespravnih primanja.

Stoga:

- Razvit ćemo mehanizam kojim će se prepoznati ona domaćinstva, socijalne grupe i pojedinci kojima je socijalna pomoć zaista potrebna, a to su oni koji se nalaze ispod određene, unaprijed definirane granice siromaštva. Uspostavit ćemo mehanizme za odabir korisnika socijalne pomoći zasnovane na procjeni ukupnog imovinskog stanja, a ne primarne kategorije (u okviru postojećih zakona, ali i donošenje novih), jer osnova za definiranje održive i učinkovite socijalne politike mora biti određivanje stvarnog socijalnog položaja stanovništva. Ovakav pristup mnogo bolje odgovara stvarnim prioritetima nego postojeći sistem zasnovan na kategorijskom pristupu u okviru kojeg prava ostvaruju i oni koji nisu u stanju potrebe ili prava ostvaruju po više osnova (ograničiti visinu socijalne pomoći po svim osnovama).
- Napraviti ćemo mrežu socijalne sigurnosti i pomoći za nezaposlene mlade i mlade na ivici siromaštva. Kreirati ćemo progresivne i preventivne mjere s posebnim akcentom na period od završetka školovanja do pronalaska prvog zaposlenja, sistemski potičući angažman mladih u tom periodu: edukacijski, volonterski (u smislu stjecanja prvog radnog iskustva), a sa ciljem prevencije i suzbijanja rizika od socijalne isključenosti ovih posebno ranjivih kategorija mladih.
- Snažno ćemo pristupiti stvaranju povoljnih uvjeta za zapošljavanje mladih, kao primarnog uvjeta za stabilnost i povećavanje socijalnih izdvajanja, ali i poboljšanja statusa penzionera, što je detaljno obrazloženo u poglavlju podrške privredi, te zasebne „Politike prema mladima 2018 – 2022“ Naroda i Pravde, u poglavlju „Zapošljavanje mladih“.

• Sport

Vlast u Bosni i Hercegovini ne shvata važnost sporta i kulture u svakodnevnom životu naših građana.

Osim što su ponajbolji promotori svoje zemlje, sport i kultura su danas sastavni dio ozbiljnih ekonomskih procesa, često su preventiva i odgovor na probleme našeg društva, posebno mladih, u segmentu zdravstva, maloljetničke delinkvencije i drugih.

Naša zemlja je poznata po činjenici da se stalno rađaju i napreduju velika sportska imena, decenijama, čak i poslije agresije na BiH, u teškim uvjetima za bavljenje sportom. Edin Džeko, Mirza Teletović, Damir Džumhur, Amel Tuka, Miralem Pjanić, Larisa Cerić, Džanan Musa, Amel Mekić, Nikola Prce, Sabahudin Delalić, Sanjin Pehlivanović, Marica Gajić, Mirsad Terzić, Arnela Odžaković i ostali vrhunski sportisti, dokaz su takvih teza.

Oni su promotori svoje zemlje, a često i svoj zarađeni novac investiraju u BiH.

Najveći problem neiskorištenog potencijala sporta leži u načinu organiziranja i funkcioniranju sportskih klubova. Organizirani kao udruženja građana veoma se teško finansiraju, a propisani nameti i obaveze su identične onima u sektoru privrede, bez olakšica.

Država nedovoljno finansira klubove i pojedince, sportska infrastruktura je loša i dotrajala. Investiranje u sport nema nikakav smisao, osim emotivnih, navijačkih investiranja i podrške.

Usvojeni Zakon o sportu na nivou države samo je podloga za rješavanje problema jer se ne dotiče ovi ključnih pitanja, finansiranja i organiziranja, što i jeste obaveza entitetskih i kantonalnih institucija.

Narod i Pravda će u narednom periodu implementirati sljedeća rješenja:

- Jasno razgraničiti način organiziranja i nadležnosti, te sa različitih nivoa vlasti obezbijediti kontinuiranu podršku za vrhunski sport, amaterski sport, omladinski, školski, razvojni sport, rekreativni sport, sport za sve;
- Donijeti zakon o sportskim dioničkim društvima;
- Uložiti mnogo više novca u sportsku infrastrukturu. Sa potencijalnim investitorima po sistemu javno-privatnog partnerstva također graditi sportske kapacitete;
- Poreskim olakšicama stimulirati ulaganje u sport, a istovremeno pojačati kontrolu poslovanja sportskih klubova;
- Sportisti profesionalci će registrovati djelatnost, obrt, te će na taj način postati sastavni dio poreskog sistema i povećati zaposlenost;

- Značajno veća podrška nacionalnim savezima, reprezentacijama, klubovima i pojedincima koji nastupaju na međunarodnoj sceni;
- Značajno povećanje ukupnog izdvajanja za sport na svim nivoima vlasti;
- Mirovine i posebne nagrade za vrhunske sportiste;
- Bavljenje sportom ćemo učiniti dostupnim svim našim građanima;
- Kontinuirana promocija značaja bavljenja sportom;
- Kontinuirana i obavezna edukacija sportskih menadžera i radnika u sportu;
- Značajna podrška turističkih zajednica sportskim projektima i manifestacijama.

• **Kultura**

U cijelom svijetu je prepoznatljiva i visoko cijenjena kulturna scena naše zemlje. Ona to jeste zahvaljujući pojedincima, njihovom talentu, vrijednostima. Ni izbliza nije dovoljno ispraćena i podržana od institucija sistema.

Filmska industrija je najbolja u region. Mala zemlja koja u svojim vitrinama ima osvojene sve najznačajnije filmske festivale. SFF je najbolji filmski festival u regionu, među najboljim u Evropi.

Veliki ekonomski potencijal ove oblasti na sličan je način kao i u sportu okovan lošim propisima i nedovoljnom podrškom njenom razvoju, te istim onim propisima koji demotivisu potencijalne investitore. Filmska industrija u svijetu čini značajan udio u BDP-u nekih zemalja, naš kapacitet svih talentovanih filmskih radnika potpuno je neiskorišten.

Pozorišna, muzička i književna scena susreću se sa istim problemima.

Sistemska podrška ne postoji, značajne su nam institucije skoro pred gašenjem, kvalitetni i talentirani pojedinci sami se snalaze za finansiranje.

Slično kao i u sportu, imena naše kulturne scene mnogo su cjenjenija van naših granica.

Danis Tanović, Ademir Kenović, Abdulah Sidran, Dževad Karahasan, Jasmila Žbanić, Enis Bešlić, Emir Hadžihafizbegović, Safet Zec, Dino Mustafić, Pjer Žalica, Aida Begić, Haris Pašović, Elmir Jukić, Branko Đurić, Ermin Bravo, Miljenko Jergović i još dugi, dugi niz.

Narod i pravda će u narednom periodu implementirati sljedeća rješenja:

- Sistemska i kontinuirana podrška sa svih nivoa vlasti institucijama, projektima i pojedincima iz oblasti culture;
- Značajna ulaganja u izgradnju i obnovu infrastrukture;
- Značajno povećanje izdvajanja na svim nivoima za institucije i projekte iz kulture;
- Fond za kinematografiju na nivou Federacije, te fondovi za kinematografiju u svim kantonima;
- Fond za bibliotečku i izdavačku djelatnost na nivou Federacije, te fondovi u svim kantonima;
- Festivalski fond, fond za muzičku i scensku umjetnost;
- Poreske olakšice za investitore i donatore institucijama i projektima iz kulture, te pojačana kontrola poslovanja institucija iz kulture;

- Mirovine i posebne nagrade najboljim pojedincima;
- Kontinuirana i obavezna edukacija za menadžere u kulturi;
- Olakšice i stimulacija za strane investitore (npr: snimanje filmova u BiH);
- Značajna podrška turističkih zajednica institucijama i projektima iz kulture.

• **Međunarodna i regionalna politika**

Narod i Pravda kao odgovoran politički subjekt prihvata činjenicu da je isključivi kreator vanjske politike naše zemlje Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Svjesni činjenice da nije lahko imati koherentnu vanjsku politiku u zemlji kompleksne ustavno-pravne strukture izražavamo očekivanje da će u novom sazivu Predsjedništva Bosne i Hercegovine biti dovoljno odgovornosti i mudrosti za zastupanja interesa svih ljudi u ovoj zemlji.

U tom kontekstu, **Narod i Pravda podržava Strategiju vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018-2023**. Predsjedništva BiH usvojenu u martu 2018. Naime, nakon dugo godina Predsjedništvo BiH je usvojilo navedeni dokument kojim se jasno ukazuju strateški ciljevi naše vanjske politike.

Narod i Pravda kontinuirano će zahtijevati od svih institucija navedenih u Strategiji da učine maksimum i **osiguraju njenu provedbu**. Nastavak procesa euro-atlanskih integracija, regionalna saradnja, aktivno učešće u multilateralnim forumima, te uspostavljanje kvalitetnih odnosa sa što većim brojem zemalja predstavljaju interes naše zemlje. Svi predstavnici Naroda i Pravde u insitucijama Bosne i Hercegovine će davati podršku ispunjavanju ciljeva strategije u predstojećem periodu, a ukoliko dođe do njenog zapostavljanja tražiti će odgovornost onih koji to eventualno učine.

Posebno ističemo da se moraju ubrzati aktivnosti u procesu euro-atlanskih integracija. Narod i Pravda je izrazito **nezadovoljna zbog činjenice da je BiH na začelju procesa približavanja EU**. BiH je zemlja koja najmanje koristi predpristupne fondove EU, još uvijek nismo ni zvanični kandidat za članstvo u EU. Još uvijek nije aktiviran Akcijski plan za članstvo u NATO. Sve je to sramotno za jednu zemlju koja još od 2009. godine graniči sa NATO, a od sredine 2013. graniči sa EU.

Narod i Pravda će u okviru institucionalnih kapaciteta **insistirati na odabiru najkvalitetnijih kadrova koje će lobirati za našu zemlju i predstavljati je u svijetu**. Konstalacija odnosa u međunarodnom poretku se konstantno mijenja i BiH mora biti u stanju ostvarivati svoje interese. Posebnu pažnju ćemo posvetiti ostvrenju ekonomskih interesa naše zemlje i očekujemo veći angažman narednog saziva Vijeća Ministara BiH u tom pravcu, ali i **jačanje kapaciteta diplomatsko konzularne mreže u smislu zagovaranja ekonomskih interesa BiH** (ekonomska diplomatija).

Narod i Pravda očekuje i mnogo značajniji angažman BH institucija u ostvarenju bolje saradnje sa dijasporom, te ćemo **inicirati osnivanje posebnog nezavisnog tijela za pitanja dijaspora (ministarstva ili agencije)**. Insistirat ćemo na tome da se potencijalu koji posjeduje BH dijaspora omogući da se realizuje u BiH. Bosanci i Hercegovci raseljeni u svijetu raspolažu kapitalom, znanjem i iskustvom i tim ljudima se mora osigurati što bolji status u našoj zemlji,

ponuditi programi investiranja, dokazati pravnu sigurnost i zaštitu od korupcije pri realizaciji njihovih investicija.

Inicirat ćemo da se u što skorijem roku **na usvajanje PSBiH dostavi prijedlog Zakona o vanjskim poslovima BiH**, koji još nikada nije donesen. Zakon bi poboljšao funkcioniranje, uveo pravila koja u rad ministra vanjskih poslova i službama Ministarstva, te više reda u sistem funkcioniranja čitave diplomatsko-konzularne mreže.

Također, tražit ćemo **donošenje transparentnih kriterija u okviru pravilnika za imenovanje bh. ambasadora**, kako bi naša zemlja imala najbolje predstavnike u svijetu, s kvalifikacijama neophodnim za obavljanje diplomatskih dužnosti.